

JAROSŁAW KOSTRUBIEC

Georg Jellinek – klasyk niemieckiej nauki o państwie (w 95. rocznicę śmierci)

Georg Jellinek – Klassiker der deutschen Staatslehre (zum 95. Todestag)

Czynności badawcze historyka doktryn politycznych i prawnych mogą zmierzać nie tylko do ustalenia treści doktryny, lecz także – na ile to możliwe – prowadzić do określenia, w jaki sposób i przez kogo poglądy danego autora mogły być kształtowane. Interpretacja określonej doktryny wymaga niejednokrotnie złożonych zabiegów badawczych, wśród których ważne miejsce zajmuje historyczne (w tym biograficzne) uwarunkowanie myśli. Twórca określonej teorii nie znajduje się przecież w ideowej czy społeczno-politycznej próżni. Wyrasta z pewnego środowiska społecznego, studiuje określone dziedziny wiedzy, ulega wpływom osób lub dzieł, ma określone poglądy polityczne i religijne. Historycy idei powinni zatem – moim zdaniem – odwoływać się do metody biograficznej, kiedy „czysta” egzegeza źródeł nie daje jednoznacznych rezultatów.

Z tych m.in. powodów uznałem, że 95. rocznica śmierci Georga Jellinka może być znakomitą okazją do przedstawienia zarysu jego biografii. Poglądy tego klasyka niemieckiej nauki o państwie są prezentowane niemal w każdym podręczniku historii doktryn polityczno-prawnych, gdzie rozważania natury biograficznej (z oczywistych względów) pełnią rolę drugorzędną. Podjęcie tematu biografii Jellinka wydaje się być zatem uzasadnione nie tylko z przyczyn wskazanych wyżej, lecz także z punktu widzenia jej użyteczności w dydaktyce akademickiej. Ponadto inspiracją do podjęcia rozważań na temat biografii i doktryny Jellinka był pobyt autora niniejszego artykułu na stypendium naukowym na Wydziale Prawa Uniwersytetu Karola Ruprechta w Heidelbergu.

Treść artykułu stanowią zarówno rozważania o charakterze biograficznym, jak i bibliograficznym. Pierwszy aspekt obejmuje w szczególności opis: środowiska rodzinnego, kręgu uczonych, gdzie autor kształtował swoje po-

glądy i rozwijał się intelektualnie, a także (na ile to możliwe) wpływu pewnych osób czy grup na jego naukowe i polityczne zapatrywania oraz działania w środowisku akademickim. Aspekt bibliograficzny został zawężony do najważniejszych – moim zdaniem – prac Jellinka, przy czym opis obejmuje tylko podstawowe tezy jego dzieł.¹ Pozwoli to zobrazować naukowe zainteresowania autora i ich ewolucję.

W artykule postaram się udowodnić następujące tezy. Po pierwsze, wydaje się, że można wskazać trzy główne elementy natury społeczno-politycznej, które mogły kształtować i oddziaływać na poglądy autora. Są to: rodzinne środowisko liberalnych mieszczan, antysemicka dyskryminacja oraz tzw. „duch Heidelbergu”. Po drugie, należy uznać, że Jellinek był nie tylko prawnikiem zajmującym się prawem państwowym, międzynarodowym czy administracyjnym, lecz także („a może przede wszystkim” – jak pisał A. Peretiatkowicz²) filozofem prawa.

OKRES AUSTRIACKI

Georg Jellinek urodził się 16 czerwca 1851 r. w Lipsku jako najstarszy syn Adolfa i Rosalie (z domu Bettelheim).³ Jego rodzina (pochodzenia żydowskiego) wywodziła się z niemiecko-austriackiego mieszczaństwa.⁴ Ojciec – Adolf Jellinek (1821–1893) – był nauczycielem, a od 1845 r. kaznodzieją gminy żydowskiej w Lipsku i Wiedniu (od 1856 r.). Pełnił też urząd dzieka-

¹ Dorobek naukowy Georga Jellinka obejmuje około 150 publikacji. Por. W. Jellinek, *Georg Jellineks Werke*, „Archiv des Öffentlichen Rechts” 1911, nr 4, Bd. 27, s. 606–619.

² A. Peretiatkowicz, *Studia prawnicze*, Poznań 1938, s. 183. Według słów W. Windelbanda: „[Jellinek – J. K.] stał się mistrzem i kierownikiem w swym fachu badań państwowych, ponieważ materiał prawny opanowany z najwyższą kompetencją przeniknął i zapłodnił ideami filozoficznymi”, [cyt. za:] A. Peretiatkowicz, *op. cit.*, s. 207. Por. także: H. J. Herwig, *Georg Jellinek*, [w:] *Staat und Recht. Die deutsche Staatslehre im 19. und 20. Jahrhundert*, red. M. J. Sattler, München 1972, s. 72–75.

³ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild, entworfen von seiner Witwe Camilla Jellinek*, Sonderdruck aus *Georg Jellinek Angewählte Schriften*, Band 1, Scientia Verlag, Aalen 1970, s. 7. Egzemplarz, z którego korzystałem, przekazała Biblioteka Uniwersyteckiej w Heidelbergu córka G. Jellinka – dr Dora Busch. Por. także: J. Kersten, *Georg Jellinek und die klassische Staatslehre*, Mohr Siebeck, Tübingen 2000, s. 17.

⁴ W czasach Trzeciej Rzeszy dokonano swoistej „rearyzacji” rodziny Jellinków, dzięki czemu nie objęły jej tzw. paragrafy aryjskie. Przyjęto wersję, że przodkami tej rodziny byli koloniści niemieccy wyznania protestanckiego, którzy osiedlili się w Czechach w XVI w. Jednak pod koniec XVIII wieku wstąpili do „sekt żydowskich” i przeszli na religię judaistyczną. Powyższa hipoteza miała pomóc przede wszystkim Walterowi Jellinkowi (1885–1955 – syn Georga Jellinka), który był profesorem prawa publicznego w Kilonii. Por. F. Ryszka, *Państwo stanu wyjątkowego. Rzecz o systemie państwa i prawa Trzeciej Rzeszy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 376. Na temat drzewa genealogicznego rodziny Jellinków por. K. Kempter, *Die Jellineks 1820–1955. Eine familienbiographische Studie zum deutschjüdischen Bildungsbürgertum*, Droste Verlag, Düsseldorf 1998, s. 16–17.

na uczelni wiedzy talmudycznej „Beth-Hamidrasch” w Wiedniu.⁵ Był jednym z najbardziej uznanych wiedeńskich mówców i rabinów.⁶ Prowadził aktywną działalność publicystyczną. Pisał regularnie dla żydowskiego dziennika kulturalnego „Der Orient”, gdzie prowadził rubrykę „Żydzi w Austrii”.⁷ Stanowczo wyrażał swój sprzeciw wobec narastających ataków na społeczność żydowską.⁸ Utrzymywał liczne kontakty z polskimi Żydami.⁹

Postawa ojca w dużym stopniu kształtowała światopogląd Georga Jellinka¹⁰, który od wczesnego dzieciństwa wykazywał zainteresowanie nauką i korzystał z zasobów domowej biblioteki.¹¹ Adolf i Rosalie Jellinkowie przywiązywali dużą wagę do wykształcenia swoich dzieci. Georg początkowo brał lekcje u prywatnego nauczyciela, zaś edukację szkolną rozpoczął od piątej klasy gimnazjum. Po uzyskaniu dyplomu w wieku lat szesnastu, jesienią 1867 r. wstąpił na uniwersytet w Wiedniu. Z uwagi na szerokie zainteresowania, Jellinek uczęszczał na wykłady z dziedziny prawa rzymskiego i niemieckiej historii prawa, zapisał się również na zajęcia z takich przedmiotów jak: geometria, „historia i krytyka materializmu oraz naturalizmu”, „darwinizm i jego konsekwencje”, „sakralna architektura średniowiecza i renesansu”.¹² W lipcu 1869 r. zdał egzamin z przedmiotów historyczno-prawnych,

⁵ Por. Ch. Keller, *Victor Ehrenberg und Georg Jellinek. Briefwechsel 1872–1911. Studien zur europäischen Rechtsgeschichte 186. Juristische Briefwechsel des 19. Jahrhunderts*, red. B. Dölemeyer, A. Mazzacane, Klostermann Verlag, Frankfurt am Main 2005, s. 15; por. także: K. Kempter, *op. cit.*, s. 25–35, 81–88, 98–104, 105–114, 137–154; M. Rosenmann, *Dr. Adolf Jellinek. Sein Leben und Schaffen. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte der israelitischen Kultusgemeinde Wien in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts*, Wien 1931, *passim*; M. Grundwald, *Geschichte der Wiener Juden bis 1914 der Schuljugend erzählt*, Wien 1926, s. 56 i n.

⁶ Por. M. Rosenmann, *op. cit.*, s. 131 i n.; S. Orgelbranda *Encyklopedia Powszechna (z ilustracjami i mapami)*, t. VII, Warszawa 1900, s. 483; Ch. Determann, *Jellinek*, [w:] *Staatslexikon der Görres-Gesellschaft*, Bd. 4, Freiburg 1959, s. 627.

⁷ Por. K. Kempter, *Judentum, Liberalismus, Nationalismus. Biographische Prägungen von Georg Jellineks politischer Persönlichkeit*, [w:] *Georg Jellinek – Beiträge zu Leben und Werk*, red. S. L. Paulson, M. Schulte, Mohr Siebeck, Tübingen 2000, s. 61 i n.

⁸ Por. A. Jellinek, *Der jüdische Stamm. Ethnographische Studien*, Wien 1869, s. V; idem, *Französen über Juden*, Wien 1880, *passim*.

⁹ Adolf Jellinek wspierał finansowo m.in. Bibliotekę Judaistyczną w Warszawie; napisał statut i był członkiem kuratorium Fundacji barona Maurycego Hirscha dla Popierania Szkolnictwa Ludowego w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim i w Księstwie Bukowiny. Por. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik judaistyczny. Dzieje, kultura, religia, ludzie*, t. 1, Warszawa 2003, s. 672.

¹⁰ Por. A. Chanos, *Zur gegenwärtigen Bedeutung des dogmatischen und theoretischen Rechtsdenkens von Georg Jellinek*, „Rechtstheorie: Zeitschrift für Logik und juristische Methodenlehre, Rechtsinformatik, Kommunikationsforschung, Normen- und Handlungstheorie, Soziologie und Philosophie des Rechts” 1999 (Berlin: Duncker und Humboldt), Vol. 30, No. 3, s. 357.

¹¹ Por. K. Kempter, *Judentum, Liberalismus, Nationalismus...*, s. 60–65; idem, *Die Jellineks...*, s. 155–156.

¹² *Ibidem*, s. 162. Por. także: *Deutsche Juristen jüdischer Herkunft*, red. H. Heinrichs, H. Franzki, K. Schmalz, M. Stolleis, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1993, s. 365.

a w semestrze zimowym słuchał m.in. wykładów Lorenza von Steina na temat ekonomii politycznej. Zajmował się także takimi dziedzinami wiedzy jak: historia filozofii czy „rachunek całkowity i różniczkowy”.¹³

Georg Jellinek po pięciu semestrach na uniwersytecie wiedeńskim wyjechał na studia do Heidelbergu. Immatrykulował go sam J. C. Bluntschli.¹⁴ Problematyką prawniczą zajmował się jednak mało, mimo iż przebywał na uczelni, gdzie wydział prawa miał pozycję znaczącą. Interesował się przede wszystkim filozofią (zbierał materiały dotyczące poglądów Schopenhauera), słuchał też wykładów z logiki i psychologii.¹⁵ Szczególne znaczenie miały dla Jellinka zajęcia z historii Niemiec (1815–1850) prowadzone przez Heinricha von Treitschke, na które uczęszczał – jak można przypuszczać – nie tylko z powodu ich merytorycznej treści, lecz przede wszystkim wizji politycznej prelegenta. Okres wojen niemiecko-francuskich sprzyjał nastrojom nacjonalistycznym, którym uległ – jak można przypuszczać pod wpływem m.in. wykładów profesora H. von Treitschke¹⁶ – także sam Georg Jellinek. W konsekwencji postanowił zaciągnąć się do armii.¹⁷ Z przyczyn zdrowotnych i wobec sprzeciwu ojca zrezygnował jednak z ambicji wojskowych. Na uniwersytecie Karola Ruprechta zaliczył cały semestr letni (1870 r.), po czym powrócił do Wiednia.

Semestr zimowy 1870/1871, mimo że zapisał się na wykłady w Wiedniu, Jellinek faktycznie spędził, studiując na uniwersytecie lipskim. Latem 1871 r. powrócił do Wiednia, gdzie uczęszczał głównie na zajęcia z prawa.¹⁸ Okresem szczególnie płodnym w dziedzinie badań Jellinka nad filozofią był drugi pobyt w Lipsku (od jesieni 1871 r.), gdzie przygotowywał swoją pracę doktorską.

Georg Jellinek na podstawie rozprawy nt. *Poglądy Leibniza i Schopenhauera. Ich podstawy i uzasadnienia. Studia na temat optymizmu i pesymizmu*¹⁹ 19 czerwca 1872 r. uzyskał dyplom doktora filozofii na Uniwersytecie w Lipsku.²⁰ Autor przedstawił krytyczną analizę poglądów dwóch filozofów, którzy

¹³ Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 162–163.

¹⁴ Por. C. Jellinek, *op. cit.*, s. 13.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Jellinkowi szczególnie utkwily w pamięci następujące słowa Heinricha von Treitschke wypowiedziane na jednym z jego wykładów: „Ja nie mówię, że musicie zwyciężyć lub umrzeć, ja mówię, że musicie zwyciężyć” (*ibidem*).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ W tym czasie studiował m.in.: austriacki proces karny (Glaser), statystykę (Neumann), naukę finansów (Lorenz von Stein), prawo rodzinne (Hofmann) – *ibidem*.

¹⁹ G. Jellinek, *Die Weltanschauungen Leibniz' und Schopenhauers. Ihre Gründe und ihre Berechtigung. Eine Studie über Optimismus und Pesimismus*, [w:] *Ausgewählte Schriften und Reden (Mit einem Geleitwort von Wilhelm Windelband)*, Bd. 1, Verlag von O. Häring, Berlin 1911, s. 3–41.

²⁰ Dyplom doktora filozofii znajduje się w Bundesarchiv Koblenz, Nachlaß Georg Jellinek (1136/63). Jednak sam G. Jellinek w swoim życiorysie z 1879 r. stwierdza, że był promovany na doktora już w kwietniu 1872 r. Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 176; C. Jellinek, *op. cit.*, s. 17.

reprezentowali całkowicie odmienne kierunki myślenia. W swojej pracy Jellinek na zasadzie kontrastu dokonał zestawienia pesymistycznej wizji świata Artura Schopenhauera z optymistyczną filozofią Gottfrieda Wilhelma Leibniza. Poglądy pierwszego charakteryzował jako romantyczne, wsteczne i reakcyjne, zgodnie z którymi człowiek był pełen obaw, podejrzeń i gwałtowności.²¹ W relacji Schopenhauer–Leibniz dostrzegał swoistą paralełę między ówczesną filozoficzną kulturą Niemiec i Austrii. Uważał, że pesymistyczna, negująca świat wizja Schopenhauera, która stała się – zdaniem Jellinka – jednym z głównych gmachów ideowych jego ojczyzny, świadczyła o niskim poziomie filozoficznej kultury.²² Była to prawdopodobnie konsekwencja braku adaptacji w pierwszej połowie XIX wieku w Austrii nowych nurtów filozoficznych (jak np. nauka heglowska), dla których przeszkodę stanowił „zamek warowny [wzniesiony – J. K.] przez system Metternicha”.²³ Georg Jellinek w wieku dwudziestu jeden lat miał już skryształizowany światopogląd. Jego fundament stanowił głównie niemiecki idealizm.

Rozprawa doktorska Jellinka była recenzowana w wiedeńskim czasopiśmie „Neuzeit”. Rabin A. Schmiedl oceniając pracę, wskazywał na związek między filozoficznym optymizmem a religią żydowską.²⁴ Ojciec Jellinka, podobnie jak recenzent, do jednej z reguł wyznania możeszowego zaliczał zasadę „optymizmu”.²⁵ Był to jeden z elementów światopoglądowego dziedzictwa, które Georg Jellinek – jak można przypuszczać – przejął od swojego ojca.

Po obronie rozprawy doktorskiej autor kontynuował badania z dziedziny filozofii w Lipsku. Planował napisanie pracy na temat filozofii Eduarda von Hartmanna, Du Bois Reymonda, Giordana Bruna oraz artykułu nt. *Filozofia w naukach przyrodniczych*.²⁶ Jellinek odkrywał ciągle nowe problemy filozoficzne, poszerzał obszar swoich zainteresowań. Prawdopodobnie to spowodowało, że wiele spośród planowanych przez niego przedsięwzięć pisarskich nie zostało zakończonych lub w ogóle rozpoczętych. Szczególnie intensywnie pracował w tym czasie nad nauką Kanta i Hegla, zajmował się też eko-

²¹ Por. G. Jellinek, *op. cit.*, s. 19 i n.

²² Por. idem, *Die deutsche Philosophie in Österreich, „Im neuen Reich” 1874*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 55 – 68.

²³ *Ibidem*, s. 57. Wychowywany w duchu liberalnym Jellinek zdecydowanie wyrażał swój sprzeciw wobec systemu Metternicha. Por. idem, *Gesetz und Verordnung. Staatsrechtliche Untersuchungen auf rechtsgeschichtlicher und rechtsvergleichender Grundlage*, Freiburg 1887, s. 94; idem, *Die deutsche Philosophie...*, s. 55 i n.

²⁴ Por. A. Schmiedl (rec.): G. Jellinek: *Die Weltanschauungen Leibnitz’ und Schopenhauers*, „Neuzeit” 1872, nr 12, s. 3

²⁵ Adolf Jellinek dostrzegał w relacji optymizm–pesymizm jedną z podstawowych różnic między religią żydowską a chrześcijańską. W swoich *Studiach etnograficznych* pisał: „Stary Testament [...] jest optymizmem, Nowy Testament jest pesymizmem” (A. Jellinek, *Der jüdische Stamm...*, s. 107).

²⁶ Por. K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 177.

nomią polityczną.²⁷ Uniwersalna wiedza i szerokie spektrum zainteresowań Jellinka zwróciły uwagę docenta filozofii Wilhelma Windelbanda, którego później Jellinek zaliczał do grona swoich najbliższych przyjaciół.²⁸ W pewnym stopniu wpłynął on również na kierunek badań filozoficznych młodego adepta nauki, który z entuzjazmem odnosił się do jego wykładów w Lipsku.²⁹ Wiedza z filozofii dała Jellinkowi – jak sam pisał – „czystość myśli”,³⁰ którymi zaszczerpia późniejsze swoje prace o państwie i prawie.³¹

W marcu 1873 r. Georg Jellinek odbył podróż do Halle i Berlina, gdzie m.in. poznał Leopolda Zunza i Bartholda Auerbacha.³² W kwietniu 1873 r. wrócił do Wiednia, aby się przygotować do egzaminów doktorskich z prawa. W tym samym czasie pisał pracę (która jednak nie została opublikowana) pt. *Stosunek naszego humanistycznego wychowania i literatury klasycznej wobec panujących idei i tendencji dziewiętnastego stulecia*.³³

Egzaminy doktorskie stały się bodźcem dla późniejszych zainteresowań Jellinka nauką o państwie i prawie. Po zaliczeniu ekonomii politycznej, nauki finansów i prawa państwowego, 14 grudnia 1873 r. doktor filozofii złożył egzaminy z prawa rzymskiego, kanonicznego i niemieckiego. Po przejściu trzeciego etapu egzaminacyjnego, 24 marca 1874 r. został promowany na „doktora obojga praw”.³⁴

Dalszym efektem studiowania przez Jellinka nauk prawnych był artykuł pt. *Statystyka moralna a kara śmierci*.³⁵ Praca pokazuje pewne zmiany w obszarze zainteresowań autora, które nie oscylują już wyłącznie wokół systemów filozoficznych: „Z metafizyką przynajmniej na teraz, całkowicie zerwałem”.³⁶

Jellinek na podstawie twierdzenia, że społeczne pożyte ludzi wywołuje zjawisko przestępstwa, stawiał pytanie o legitymizację kary śmierci. Jeśli wi-

²⁷ Por. List G. Jellinka do C. Jellinek z 13 stycznia 1873 r., [w:] C. Jellinek, *op. cit.*, s. 18–19.

²⁸ Jellinka zalicza się do grona wybitnych uczniów W. Windelbanda. Por. A. Przyłębski, *W poszukiwaniu królestwa filozofii. Z dziejów neokantyzmu badeńskiego*, Poznań 1993, s. 13.

²⁹ Por. C. Jellinek, *op. cit.*, s. 15.

³⁰ Por. List G. Jellinka do A. Jellinka z 14 lutego 1872 r., [w:] Bundesarchiv Koblenz, N 1136/46, [cyt. za:] K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 178.

³¹ Na ten temat cykl artykułów A. Perettiakowicza. Por. idem, *Jellinek jako filozof prawa*, „Gazeta Sądowa Warszawska”: nr 14 z 8 kwietnia 1911, nr 15 z 15 kwietnia 1911, nr 16 z 22 kwietnia 1911, nr 17 z 29 kwietnia 1911, nr 18 z 6 maja 1911, nr 19 z 13 maja 1911 oraz idem, *Studia prawnicze*, Poznań 1938, s. 183–207. Por. także recenzję tej pracy: A. Deryng (rec.), *Perettiakowicz Antoni. Studia prawnicze*, Poznań 1938, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1938, z. 3, s. 501–506.

³² Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 178.

³³ *Ibidem*, s. 179.

³⁴ Por. C. Jellinek, *op. cit.*, s. 20.

³⁵ G. Jellinek, *Moralstatistik und Todesstrafe*, „Im neuen Reich” 1874, Bd. 1, s. 936 i n., [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 69–75.

³⁶ List G. Jellinka do ojca z 13 czerwca 1874 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *op. cit.*, s. 20.

na za popełnienie czynu zabronionego – jak dowodzi – dotyczy nie tylko samego przestępcy, lecz całego społeczeństwa, to powstaje problem kary. Nie można jej nałożyć jedynie na bezpośredniego sprawcę przestępstwa, ponieważ „udział w winie wymaga kary podzielonej”.³⁷ „Pokutą” z tytułu „winy społecznej” są koszty izolacji zbrodniarza w więzieniu, jakie powinni ponieść członkowie państwa. Z uwagi na to, że kara śmierci ma charakter bezwzględny, tzn. obciąża jednostkę całkowicie i nie może być podzielona – powinna zostać zniesiona.

Podejście socjologiczne było coraz bardziej widoczne w pracach Jellinka. „Nauka humanistyczna”, do której – jak pisał – zaliczał przynajmniej częściowo także prawoznawstwo, staje się „nauką społeczną”.³⁸

Autor po egzaminach doktorskich do sierpnia 1874 r. przebywał głównie w Lipsku. Kontynuował tam swoje prace badawcze.³⁹ Był zapraszany na dyskusje, które organizował Wilhelm Windelband. Polemiki w gronie profesorów i docentów zaprzyjaźnionych z Windelbandem przyniosły Jellinkowi miano „wirtuoza wymiany poglądów”. Młody uczyony często dominował wszechstronnością intelektualnych zainteresowań i elokwencją w prowadzonych dyskusjach.⁴⁰ Należy przy tym zwrócić uwagę na znaczenie i wpływ osoby Windelbanda na autora *Ogólnej nauki o państwie*.⁴¹ Wydaje się, że właśnie on zarysował kontury systemu filozoficznego Georga Jellinka, których – moim zdaniem – należy szukać w badeńskim neokantyzmie.⁴²

Obok filozofii i nauk prawnych warto zwrócić uwagę na zainteresowania autora poezją i historią literatury. Dotyczą one zwłaszcza Goethego, którego wpływ na osobę i działalność naukową Jellinka trudno przecenić⁴³: „Jak Chrystus umarł za ludzkość, tak Goethe dla niej żył [...]”.⁴⁴ Jellinek był też związany ze „Stowarzyszeniem Przyjaciół Literatury w Wiedniu”, gdzie nie-

³⁷ G. Jellinek, *Moralstatistik und...*, s. 72.

³⁸ *Ibidem*, s. 74 i n.

³⁹ Napisał wówczas artykuł nt. *Niemiecka filozofia w Austrii* (cytowany już w przypisie 22).

⁴⁰ Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 181–182; C. Jellinek, *op. cit.*, s. 21.

⁴¹ Por. m.in. List G. Jellinka do rodziców z 13 czerwca 1874 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *op. cit.*, s. 20.

⁴² Por. H. P. Albert, *Der Staat als „Handlungssubjekt”*. *Interpretation und Kritik der Staatslehre Georg Jellineks*, Heidelberg 1988, s. 239; A. Hollerbach, Hasło: *Jellinek Georg*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Hrsg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 10, Duncker und Humboldt, Berlin 1974, s. 392.

⁴³ Por. Ch. Keller, *Biographische Ansichten. Georg Jellinek in seinen Briefen an Victor Ehrenberg*, [w:] *Georg Jellinek – Beiträge zu...*, s. 88 – 91; P. Honigsheim, *Georg Jellinek. Ein Wort zum 100. Geburtstag eines soziologischen Juristen und Historikers sozialer Ideen und Institutionen*, „Kölner Zeitschrift für Soziologie (Neue Folge der Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie)” 1950/51 (Westdeutscher Verlag, Köln–Opladen), 3. Jahrgang, s. 394.

⁴⁴ List G. Jellinka do V. Ehrenberga z 23 lutego 1875, [w:] Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz (Archiwum Victora Ehrenberga), Bl. 55–56. Korespondencja Jellinka z Ehrenbergiem, obejmująca około 200 listów, była również publikowana. Por. przypis nr 5.

jednokrotnie miały miejsce jego filozoficzno-literackie prelekcje.⁴⁵ To uwielbienie dla Goethego było znamienne dla wykształconego żydowskiego mieszczanstwa.⁴⁶

W biografii Georga Jellinka można, a nawet należy odnotować również praktyczne zajmowanie się prawem. Od grudnia 1874 r. do stycznia 1876 r. był on urzędnikiem w austriackiej administracji. Początkowo zatrudniony jako stażysta, objął potem stanowisko referenta i pracował dla Ministerstwa Szkolnictwa.⁴⁷ Decyzja o służbie państwowej była podyktowana względami finansowymi, gdyż droga kariery akademickiej na razie pozostawała zamknięta.⁴⁸ Jellinek kontynuował prace badawcze, których właściwym celem miała być habilitacja. Dzielił czas między obowiązki służbowe i naukę. Zajmowanie się aktami administracyjnymi było mało interesujące dla młodego prawnika, miało jednak pewien wpływ na późniejsze rozważania Jellinka w dziedzinie prawa publicznego.⁴⁹ Ostatecznie jednak służba urzędnicza była dla Jellinka męcząca.⁵⁰ Stała się przyczyną jego kłopotów ze zdrowiem. Przyniosła poważny kryzys psychiczny, który uniemożliwił pracę naukową.⁵¹ Jellinek złożył więc rezygnację i postanowił zająć się wyłącznie pisaniem dysertacji.

Rozprawę habilitacyjną ukończył w 1878 r. W pracy zatytułowanej *Spółeczno-etyczne znaczenie prawa, bezprawia i kary*⁵² Jellinek zajął się jednym z podstawowych problemów filozofii prawa – stosunkiem prawa do moralności. Był zwolennikiem tzw. etyki społecznej.⁵³ Moralność określał jako ogół

⁴⁵ Por. G. Jellinek, *Die Beziehungen Goethes zu Spinoza. Vortrag gehalten im Vereine der Literaturfreunde zu Wien*, Wien 1878; idem, *Die Idee des Rechts im Drama in ihrer historischen Entwicklung. Vortrag gehalten im Vereine der Literaturfreunde zu Wien am 2. April 1879*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 179 – 233.

⁴⁶ Szczególnie ulubionym cytatem G. Jellinka z Goethego był fragment z *West-östlichen Divan*: „Höchstes Glück der Erderkinder, Sei nur die Persönlichkeit” (cyt. za: idem, *Die Beziehungen...*, s. 200; C. Jellinek, *op. cit.*, s. 30).

⁴⁷ Por. K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 187 – 188; C. Jellinek, *op. cit.*, s. 21.

⁴⁸ Adolf Jellinek marzył też o karierze politycznej dla syna, z uwagi – jak pisał – na jego „oratorski talent”. Por. List A. Jellinka do G. Jellinka z 3 sierpnia 1878 r., [cyt. za:] K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 185.

⁴⁹ Por. C. Jellinek, *op. cit.*, s. 21.

⁵⁰ „Służba państwowa mnie przerasta i uniemożliwia właściwą pracę [...]” – list G. Jellinka do V. Ehrenberga z 9 czerwca 1875 r., [w:] *Staatsbibliothek zu Berlin...*, Bl. 57–58.

⁵¹ „Więcej niż pół roku znajduję się w ciągłym napięciu nerwowym; nie piszę [...]” – list G. Jellinka do V. Ehrenberga z 20 kwietnia 1876 r., [w:] *Staatsbibliothek zu Berlin...*, Bl. 66–67.

⁵² G. Jellinek, *Die sozialetische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*, Wien 1878. Wydanie drugie miało miejsce w Berlinie w 1908 r. Praca Jellinka została wydana także w 1973 r. pod zmienionym tytułem: idem, *Das Recht*, [w:] *Begriff und Wesen des Rechts*, red. W. Maihofer, Darmstadt 1973, s. 208–221.

⁵³ Por. idem, *Die sozialetische Bedeutung...*, Berlin 1908, s. 16 – 44; por. także: *Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft*, red. G. Kleinheyder, J. Schröder, C. F. Müller Verlag, Heidelberg 1996, s. 219.

„życiowych i rozwojowych warunków zbiorowości”.⁵⁴ W rezultacie – jak konstatował autor – obiektywna treść etyki była historycznie zmienna⁵⁵, zależna od stopnia rozwoju danej społeczności. Regułami gwarantującymi utrzymanie określonego stanu społecznego było prawo danego państwa. W konsekwencji została sformułowana jedna z najbardziej znanych i kontrowersyjnych definicji Georga Jellinka⁵⁶: „Prawo nie jest niczym innym, jak etycznym minimum” (*Das Recht ist nichts Anderes, als das ethische Minimum*).⁵⁷ Było ono – w ujęciu klasyka niemieckiej nauki o państwie – produktem historycznym i zmiennym w zależności od warunków, które są konieczne dla egzystencji oraz rozwoju danego społeczeństwa. Relacja między prawem i moralnością pozostawała aktualna, niezależnie od systemu rządów. Celem norm prawnych była bowiem zawsze ochrona pewnego dobra, bez względu na środki służące do jego osiągnięcia i wartość, jaką reprezentowało.⁵⁸ Zdaniem A. Peretiatkowicza, kryterium obiektywne etyki, które proponuje Jellinek, tj. utrzymanie i rozwój społeczeństwa, nie znajduje odzwierciedlenia we wszystkich zjawiskach prawnych. Prawo bywa nie tylko zachowawcze lub postępowe, lecz także reakcyjne. Może przyczynić się nie tyle do utrzymania danego stanu społecznego, lecz spowodować jego regres.⁵⁹ W świetle indywidualizmu XVIII i XIX w. oraz panującej doktryny pozytywistycznej, zbudowanie pomostu między prawem i moralnością można uznać za osiągnięcie znaczące. Każda teoria, która chce – jak dowodził Jellinek – rozdzielić prawo od moralności, musi się rozbić o uzasadnienie winy. Niektórzy autorzy negują przez to klasyfikowanie Georga Jellinka jako pozytywisty. Zdaniem Andrzeja Walickiego: „Nie można w istocie wyznawać pozytywizmu prawnego, który ostro oddziela prawo od moralności, a równocześnie definiować prawa jako etycznego minimum”.⁶⁰ Analiza tego problemu wykraczałaby jednak poza ramy przedmiotowe niniejszego artykułu.

⁵⁴ G. Jellinek, *Die sozialetische Bedeutung...*, s. 26.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ G. Jellinek w przedmowie do drugiego wydania tej pracy zalicza przedstawioną definicję do jednej ze swoich „złotych myśli” (*ibidem*, s. IV). Por. także H. Hoffmann, *Georg Jellinek*, [w:] *Staatslexikon. Recht. Wirtschaft. Gesellschaft*, Bd. 3, Freiburg 1987, s. 213; H. Dreier, *Gesellschaft, Recht, Moral*, „Universitas” 1993, nr 48, s. 247–257.

⁵⁷ G. Jellinek, *Die sozialetische Bedeutung...*, s. 45.

⁵⁸ W ten sposób Jellinek odpierał zarzuty przeciwników jego teorii, którzy krytykowali uznawanie jako etyczne minimum np. prawa absolutnego władcy, instytucję niewolnictwa lub innych norm prawnych przeczących naturalnemu poczuciu sprawiedliwości. Twierdził bowiem, że w każdym przypadku chodzi o utrzymanie (przynajmniej zdaniem władzy panującej) „wartościowego” (lub za taki uważany) stanu społecznego.

⁵⁹ „Jellinek popełnił tu błąd właściwy wielu filozofom prawa, przede wszystkim Kantowi; polega on na tym, iż określa się istotę prawa, mającą znaczenie *de lege ferenda*, lecz nie wytrzymującą krytyki ze stanowiska znanych w historii *leges latae*. Tylko w pierwszym rozumieniu, ze stanowiska tego, co być powinno, pogląd Jellinka można by uznać za trafny” (A. Peretiatkowicz, *Studia...*, s. 188).

⁶⁰ A. Walicki, *Filozofia prawa rosyjskiego liberalizmu*, Warszawa 1995, s. 212.

W rozprawie habilitacyjnej Jellinek obiektem rozważań z punktu widzenia socjologicznego uczynił zjawisko przestępstwa. Było ono – zdaniem autora – „produktem społecznym”.⁶¹ Dlatego państwo powinno podejmować działania, które mogłyby zapobiegać łamaniu prawa.⁶² Omawiając znaczenie kary, autor krytykował założenia tzw. „teorii absolutnych”, dla których sankcja była „celem samym w sobie”, tym samym opierała się na zasadach odwetu i zemsty.⁶³ Według promowanej przez niego teorii społeczno-etycznej kara powinna spełniać dwa podstawowe cele: ochronę przed dalszymi przestępstwami (poprawa sprawcy, prewencja ogólna) oraz „poruszenie” świadomości prawnej społeczeństwa. Określone funkcje społeczne kary były następstwem rozwoju historycznego i stale rosnącego poziomu ludzkiej kultury.⁶⁴ Praca Georga Jellinka, analizująca fenomen przestępstwa i kary w związku z ogólnymi warunkami społecznymi, była osiągnięciem nowatorskim.⁶⁵ Ukazała się cztery lata wcześniej przed programową rozprawą klasyka szkoły socjologicznej w prawie karnym – Franza von Liszta.⁶⁶

Jellinek złożył swoją pracę na wydziale prawa w Wiedniu. Mimo wstępnego oznaczenia terminu kolokwium habilitacyjnego, 1 lipca 1878 r. dysertacja została odrzucona.⁶⁷ W uzasadnieniu stwierdzono, że pojawiły się wątpliwości, że Georg Jellinek „posiada już odpowiedni poziom dojrzałości i wiedzy prawniczej, który [...] jest uważany za niezbędny, wstępny warunek do-

⁶¹ G. Jellinek, *Die sozialetische Bedeutung...*, s. 85. Nawiązuje tym samym do swojej wcześniejszej pracy z 1874 r. pt. *Moralstatistik und Todesstrafe*.

⁶² „Najlepszą ochroną jest racjonalna profilaktyka [...]” (*ibidem*, s. 92).

⁶³ Por. E. Schmidt, *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*, Göttingen 1965, s. 374 i n.

⁶⁴ Por. G. Jellinek, *Die sozialetische Bedeutung...*, s. 116–117.

⁶⁵ G. Jellinek, który później nie zajmował się naukowo prawem karnym, został umieszczony w pracy Gustava Radbrucha w jednym rzędzie m.in. z Franzem von Lisztem jako autor, który wniósł znaczący wkład w naukę kryminologii; Jellinek był też recenzentem pracy habilitacyjnej Radbrucha w 1903 r. Por. G. Radbruch, *Franz von Liszt – Anlage und Umwelt* (1938) oraz idem, *Der innere Weg. Aufriß meines Lebens*, [w:] *Gustav Radbruch. Gesamtausgabe*, t. 16 – *Biographische Schriften*, G. Spindel (oprac.), Heidelberg 1988, s. 39, 213.

⁶⁶ Sam Jellinek po trzydziestu latach od pierwszego wydania pracy stwierdzał, że jego „próba rozwiązania problemu kary” jak dotychczas nie została zastąpiona przez lepszą i bardziej postępową teorię (G. Jellinek, *Die sozialetische Bedeutung...*, s. IV). W artykule recenzyjnym odnośnie do drugiego wydania książki M. E. Mayer pisał: „Kiedy [książka – J. K.] po raz pierwszy ukazała się w 1878 r., znalazła się w rzędzie prac śmiało idących naprzód; dzisiaj jest wyrazem filozoficzno-prawnych zasad, które w nauce stały się dobrem powszechnym” – (M. E. Mayer (rec.), *G. Jellinek, Die sozialetische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*, Berlin 1908, „Archiv des Öffentlichen Rechts” 1909, nr 14, s. 1273 i n.

⁶⁷ Według K. Kemptera, przyczyny odrzucenia habilitacji G. Jellinka mogły być następujące: a) nowatorska argumentacja, podejście socjologiczne, postępowo-reformacyjne wnioski końcowe, które były „dziwne dla zasiedziałych profesorów”; b) „ochrona” studentów przed prawdopodobnie niebezpiecznym wpływem młodego uczonego; c) podważenie zasadności złożenia dysertacji na wydziale prawa, a nie na wydziale filozoficznym. Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 195–196.

century na wydziale prawa”.⁶⁸ Autor *Ogólnej nauki o państwie* podejmuje jednak (głównie za namową Wilhelma Windelbanda) kolejną próbę uzyskania tytułu *venia legendi*. Na podstawie pracy *Klasyfikacja bezprawia*⁶⁹ i wykładu nt. *Absolutne i relatywne bezprawie*⁷⁰, w 1879 r. habilitował się z filozofii prawa.⁷¹

Jellinek jako prywatny docent prowadził początkowo wykłady z historii nauki o prawie i państwie, filozofii prawa oraz teorii prawa karnego.⁷² Prowadzone przez niego prace badawcze zmierzały w kierunku rozszerzenia *venia docendi* na prawo międzynarodowe. W tym celu napisał monografię pt. *Prawna natura umów państwowych. (O prawnej konstrukcji prawa międzynarodowego)*, w której stawia – rozwiniętą później w *Allgemeine Staatslehre* – tezę o „samoograniczeniu (samozwiązaniu) państwa” (*Selbstbindung des Staates*).⁷³ W pracy pojawia się także jedna z pierwszych prezentowanych przez autora definicji państwa.⁷⁴ Mimo pozytywnych recenzji „autorytetów” z dziedziny prawa międzynarodowego⁷⁵, rada profesorów wiedeńskiego wydziału prawniczego 21 czerwca 1880 r. odrzuciła wniosek Jellinka o rozszerzenie jego uprawnień wykładowczych.⁷⁶

Venia legendi na ogólne prawo państwowe i prawo międzynarodowe otrzymał dopiero w 1882 r. na podstawie monografii pt. *Nauka o związkach państwowych*.⁷⁷ Praca była próbą odpowiedzi na szczególnie wówczas aktualny problem teoretycznego wyjaśnienia statusu państwa związkowego.⁷⁸ Za-

⁶⁸ Cyt. za: C. Jellinek, *op. cit.*, s. 22; idem, *Georg Jellinek. Sein Leben*, [w:] *Neue Österreichische Biographie 1815–1918*, Bd. VII, Wien 1931, s. 138.

⁶⁹ G. Jellinek, *Die Klassifikation des Unrechts*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 76–150.

⁷⁰ Idem, *Absolutes und relatives Unrecht*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 151–163.

⁷¹ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 23.

⁷² Por. idem, *Curriculum vitae* (1883), [w:] *Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterrichtsministerium*, 4 Jus Jellinek, [cyt. za:] K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 235.

⁷³ Por. idem, *Die rechtliche Natur der Staatenverträge. Ein Beitrag zur juristischen Konstruktion des Völkerrechts*, Wien 1880, s. 6 i n. Jellinek jest uważany za jednego z prekursorów teorii samoograniczenia państwa. Por. W. Suchecki, *Prawo krajowe a prawo międzynarodowe (w świetle teorii państwa i prawa)*, [w:] *Studia z teorii prawa*, red. S. Ehrlich, PWN, Warszawa 1965, s. 128–139; R. Kwiecień, *Suwerenność państwa – geniza i rozwój idei*, „*Studia Prawnicze*” 2002, nr 3 (153), s. 24–25 oraz idem, *Suwerenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kraków 2004, s. 71–72.

⁷⁴ G. Jellinek, *Die rechtliche Natur...*, s. 2, 9–10.

⁷⁵ Por. J. C. Bluntschli (rec.), G. Jellinek, *Die rechtliche Natur der Staatenverträge*, „*Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*” 1880, s. 579–582; Ph. Zorn (rec.): *Jellinek. Die rechtliche Natur der Staatenverträge*, „*Deutsche Literaturzeitung*” 1881, s. 24.

⁷⁶ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 31. Prawdziwym powodem negatywnej decyzji wydziału prawa było – zdaniem J. Kerstena – żydowskie pochodzenie Jellinka. Por. J. Kersten, *op. cit.*, s. 20.

⁷⁷ Rozszerzenie *venia legendi* Georga Jellinka zostało zatwierdzone ministerialnym zarządzeniem z 8 czerwca 1882 r. Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 33.

⁷⁸ Inspiracją do powstania tej monografii były m.in. – jak pisze Egon Zweig – takie wydarzenia polityczne jak: ugoda austriacko-węgierska, powstanie Rzeszy Niemieckiej czy amery-

sadniczą tezą Jellinka było stwierdzenie, że państwowa egzystencja krajów członkowskich przechodzi na związek, który na podstawie konstytucji staje się wyłącznym nosicielem suwerenności.⁷⁹ Koncepcja autora oznaczała, że suwerenność nie musi być konstytutywną cechą państwa. Niesuwerenne kraje członkowskie powinny być nadal traktowane jako państwa, gdyż stanowią i wykonują (w pewnym zakresie) prawo bez kontroli związku.⁸⁰

Wydanie *Nauki o związkach państwowych* było znaczące nie tylko ze względu na jej wartość naukową⁸¹, ale także stanowiło istotne wydarzenie biograficzne. Publikacja Jellinka zwróciła uwagę wpływowego polityka i profesora prawa Josepha Ungera.⁸² Prezydent Trybunału Państwa (1881–1913) stał się faktycznym „opiekunem” młodego uczonego. Unger miał wpływ – jak się wydaje – nie tylko na rozszerzenie jego *venia docendi*, lecz także pomógł Jellinkowi w otrzymaniu stanowiska profesora nadzwyczajnego⁸³, ponieważ: „Nie rzeczowe, lecz partyjne motywy kierowały podzielonym na dwa obozy [katolickich konserwatystów i docentów o poglądach liberalnych – J. K.] wydziałem prawa w Wiedniu [...]”⁸⁴ Badania K. Kempdera wskazują również na Josepha Ungera jako jedną z tych osób, które miały wpływ na kształtowanie liberalnego światopoglądu autora.⁸⁵

kańska wojna secesyjna. Por. E. Zweig, *Georg Jellinek. Zum fünfzigsten Geburtstag*, [w:] idem, *Studien und Kritiken*, Wien–Leipzig 1907, s. 105.

⁷⁹ Por. G. Jellinek, *Die Lehre von den Staatenverbindungen*, Wien 1882, s. 266.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 278. Swoją koncepcję Jellinek rozwinął w późniejszych pracach: *System der subjektiven öffentlichen Rechte, Allgemeine Staatslehre*.

⁸¹ Ph. Zorn określił monografię Jellinka jako „bardzo zajmującą”, „rzetelną”, „cenną”. Por. Ph. Zorn (rec.): G. Jellinek, *Die Lehre von den Staatenverbindungen*, „Deutsche Literaturzeitung” 1883, s. 126. Profesor z Wrocławia Siegfried Brie podkreślał inny walor pracy, polegający na „obszernym uwzględnieniu wszystkich pojawiających się historycznie rodzajów związków” (S. Brie, *Zur Lehre von den Staatenverbindungen*, „Zeitschrift für Privat- und Öffentliches Recht der Gegenwart” 1884, nr 11, s. 85). Por. także: M. Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*, Bd. 2 – Staatsrechtslehre und Verwaltungswissenschaft 1800–1914, München 1992, s. 367; E. Zwierchowski, *Państwo związkowe w doktrynie niemieckiej XIX w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1991, nr 28, *Idee – państwo – prawo*, red. J. M. Majchrowski, Kraków 1991, s. 393–402; W. Suchecki, *Teoria federalizmu*, PWN, Warszawa 1968, *passim*.

⁸² Joseph Unger – ur. w 1828 r., liberał, rewolucjonista z 1848 r., przeszedł na katolicyzm, mianowany na profesora prawa w Pradze (1853 r.), w Wiedniu (1856 r.), minister w gabinetach liberałów (w latach 1871–1879), wydawca (z prof. J. Glascerem) zbioru orzeczeń w sprawach cywilnych Najwyższego Trybunału Sądowego i Kasacyjnego. Por. G. Jellinek, *Ungers siebzigster Geburtstag (1898)*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 255–265. Por. także: A. Działio, *Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914). Władza – obywatel – prawo*, Kraków 2001, s. 64–65.

⁸³ Por. Pismo urzędnika Ministerstwa Szkolnictwa do J. Ungera z 12 czerwca 1883 r.: „Ponieważ Dr Jellinek w pierwszym rządzie zawdzięcza pozytywne zakończenie sprawy poparcia Waszej Ekscelencji, czuję się zobowiązany o tym Waszą Ekscelencję zawiadomić” (cyt. za: C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 35).

⁸⁴ *Ibidem*, s. 33.

⁸⁵ Por. K. Kempder, *Judentum, Liberalismus, Nationalismus...*, s. 56, 59.

Nominacja Georga Jellinka na profesora nadzwyczajnego nastąpiła w czerwcu 1883 r.⁸⁶ Wywołała przy tym reakcję antysemitki i klerykalnej prasy, która pisała o rosnących wpływach Żydów na uniwersytecie w Wiedniu.⁸⁷ Otrzymał on jednak profesurę z prawa państwowego, a nie – jak oczekiwano – z prawa międzynarodowego, która nadal pozostawała jako wakant po L. Neumannie. Wydaje się, że było to pewne ustępstwo wobec rosnącego w siłę ruchu antysemitki w Wiedniu.⁸⁸

Jellinek rozpoczął pracę jako profesor uniwersytecki w roku akademickim 1883/84. Integracja w prawniczym środowisku naukowym była jednak utrudniona ze względu na polityczną polaryzację rady wydziału, która – jak pisał – była „wypełniona zaciekłym sporem i walką”.⁸⁹ W tym okresie Jellinek starał się zabierać głos w sprawach, w których mógł wydać opinię przede wszystkim jako specjalista z prawa państwowego lub międzynarodowego. Obok tematów historyczno-prawnych, jak np. *Rozwój ministerstwa w monarchii konstytucyjnej*⁹⁰, zajmował się w tym czasie problematyką związaną z aktualną sytuacją polityczną. W 1884 r. opublikował pracę pt. *Austro-Węgry i Rumunia w kwestii Dunaju*⁹¹, w której konflikt dotyczący prawa żeglugi rozstrzygnął na korzyść Austrii. W roku następnym, w rozprawie pt. *Trybunał Konstytucyjny dla Austrii* wypowiedział się w sprawie utworzenia sądu, który badałby zgodność ustaw z konstytucją i rozwiązywałby spory kompetencyjne między organami państwowymi.⁹² Bódcem do podjęcia rozważań był konflikt mię-

⁸⁶ Por. Pismo Ministra ds. Wyznania i Szkolnictwa Conrada von Eybesfeldta do cesarza Franciszka Józefa z 3 czerwca 1883 r., [w:] Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterrichtsministerium, 4 Jus Jellinek – w sprawie rekomendacji G. Jellinka na stanowisko profesora nadzwyczajnego (cyt. za: K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 238).

⁸⁷ „Ultramontańskie” pismo „Vaterland” po rekomendacji G. Jellinka przez wydział prawa na stanowisko profesora nadzwyczajnego zamieściło komunikat pod znamionym tytułem: „Zur Verjudung der Wiener Universität”: „Zadziwiająco było jednak to, że prawo międzynarodowe *chrześcijańskich* [kursywa w oryginale – J. K.] europejskich wspólnot państwowych na uniwersytecie w Wiedniu nie znalazło żadnych innych komentatorów jak izraelskich [...]” (cyt. za: C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 34).

⁸⁸ Ministerstwo Szkolnictwa jednocześnie zobowiązało G. Jellinka do prowadzenia wykładów i egzaminowania z prawa międzynarodowego, gdyż w katedrze prawa państwowego było zatrudnionych już dwóch profesorów (*ibidem*, s. 36).

⁸⁹ G. Jellinek, *Adolf Exner. Ein Wort zu seinem Gedächtnis*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 248.

⁹⁰ Idem, *Die Entwicklung des Ministeriums in der konstitutionellen Monarchie*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 2, s. 89–139. G. Jellinek pisząc w tej pracy m.in. o systemie parlamentarnym i monarchii konstytucyjnej (s. 135 i n.), nie opowiedział się jednoznacznie za żadnym z ustrojów. Brak wyraźnego stanowiska politycznego był krytykowany przez Adolfa Fischhofa – „wielkiego ojca austriackiego liberalizmu” (W. B. Simon, *The Jewish Vote in Austria*, „The Year Book of the Leo Baeck Institute” 1971, nr XVI, s. 105), z którym Jellinek regularnie korespondował od 1870 r. Klaus Kempter stawia tezę o istotnym wpływie Fischhofa na kształtowanie poglądów Jellinka w duchu liberalizmu.

⁹¹ G. Jellinek, *Österreich – Ungarn und Rumänien in der Donaufrage. Eine völkerrechtliche Untersuchung*, Wien 1884.

⁹² Por. idem, *Ein Verfassungsgerichtshof für Österreich*, Wien 1885, s. 52–70.

dzy Izbą Posłów a Trybunałem Państwa w kwestii kontroli ważności wyborów w Austrii.⁹³ Jellinek uważał, że takie uprawnienia należy przekazać organowi sądowemu.⁹⁴ Był przeciwnikiem tworzenia nowego podmiotu. Postulował rozszerzenie kompetencji Trybunału Państwa, którego prezydentem był wówczas Joseph Unger.⁹⁵ Autor *Allgemeine Staatslehre* krytycznie odniósł się przy tym do sytuacji panującej w Rzeszy Niemieckiej. Zdaniem profesora: „Państwo związkowe bez sądu konstytucyjnego nie jest państwem prawnym w pełnym [tego słowa – J. K.] znaczeniu”.⁹⁶ Powyższe tezy stały się przedmiotem dyskusji parlamentarnej. Odpowiednie wnioski deputowanych z partii liberalnej – Coroniniego i Jaquesa nie doprowadziły ostatecznie do konkretnych rozwiązań ustawowych.⁹⁷ Ostatecznie postulaty Jellinka zrealizowano w Konstytucji z 1920 r.⁹⁸

Interesującym faktem z biografii autora był jego pobyt na uroczystościach związanych z 500-leciem uniwersytetu w Heidelbergu. Poznał tam osobiście znaczących niemieckich profesorów prawa jak: Otto von Gierke, Rudolf von Gneist, Rudolf Sohm, Edgar Loeninig, Hermann Schulze czy Paul Laband.⁹⁹ Z drugiej strony przekonał się, że jego nazwisko było już znane i cenione w środowisku naukowym.¹⁰⁰

W 1887 r. Georg Jellinek rozpoczął starania o tytuł profesora zwyczajnego. Pierwszym krokiem w tym kierunku było wydanie jego dotychczas naj-

⁹³ W tej sprawie por. także: idem, *Gutachten über die Frage: Empfiehlt es sich, die Prüfung der Wahlen für gesetzgebende Körperschaften als eine richterliche Tätigkeit anzuerkennen und deshalb der Rechtsprechung eines unabhängigen Wahlprüfungsgerichtshofes zu unterstellen?*, *Verhandlungen des XIX. Deutschen Juristentags*, 1888, Bd. 2, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 2, s. 398–416.

⁹⁴ Por. A. J. Noll, *Georg Jellinek's Forderung nach einem Verfassungsgerichtshof für Österreich*, [w:] *Georg Jellinek – Beiträge zu...*, s. 265–266, 271–276. Por. także: D. Wyduckel, *Georg Jellineks Beitrag zur Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit*, [w:] *Georg Jellinek – Beiträge zu...*, s. 284–292.

⁹⁵ Stanowisko Jellinka poparł w recenzji jego pracy Paul Laband: „Sądzę, że propozycja Jellinka jest praktycznie bardziej godna uwagi niż nowe komplikowanie austriackiego sądownictwa konstytucyjnego, które i bez tego legitymuje się już siedmioma skoordynowanymi sądami wyższymi” – P. Laband (rec.): *G. Jellinek, Ein Verfassungsgerichtshof für Österreich*, Wien 1885; H. Jaques, *Die Wahlprüfung in den modernen Staaten und ein Wahlprüfungsgerichtshof für Österreich*, Wien 1885, „Archiv für Öffentliches Recht” 1886 (Freiburg I. B.), Bd. 1, s. 229–230.

⁹⁶ G. Jellinek, *Ein Verfassungsgerichtshof...*, s. 60.

⁹⁷ Dyskusja parlamentarna miała miejsce 12 i 16 lutego 1886 r. Por. idem, *Gutachten über die Frage: Empfiehlt es sich...*, s. 413 oraz idem, *Die Wahlprüfungen im Reichstage. Eine Reminiscenz (1906 r.)*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 2, s. 417 i n.

⁹⁸ Por. A. Dziadzio, *op. cit.*, s. 79.

⁹⁹ Por. List G. Jellinka do C. Jellinek z 4 i 5 sierpnia 1886 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 44–45. Kontakt z niemieckim środowiskiem naukowym pomógł Jellinkowi w późniejszych staraniach o katedrę.

¹⁰⁰ W liście do żony z 7 sierpnia 1886 r. pisał: „Jestem tu uważany nie za *jakiegoś* [kursywa w oryginale – J. K.], lecz za *konkretnego* przedstawiciela prawa państwowego z Austrii” [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 46. Por. także: Ch. Keller, *Victor Ehrenberg und Georg Jellinek...*, s. 81.

obszerniejszej pracy pt. *Ustawa a rozporządzenie* (ss. 412).¹⁰¹ Autor podzielił rozprawę na dwie części: prawnohistoryczną i dogmatyczną.¹⁰² W części pierwszej podjął rozważania m.in. nad pojęciem ustawy w państwie greckim i rzymskim, zajął się historią ustawy konstytucyjnej we Francji, a także rozwojem belgijskiego i francuskiego prawa budżetowego.¹⁰³ Część druga pt. *Teoria ustawy i rozporządzenia* odnosiła się do takich zagadnień jak: ustawa w sensie formalnym i materialnym, ustawodawstwo wolne i zależne, budżet a ustawa, droga ustawodawcza, umowa państwowa a ustawa, rozporządzenia oraz gwarancje legalności ustaw i rozporządzeń.¹⁰⁴ Jellinek podjął szereg zagadnień, które później rozwinął w *Allgemeine Staatslehre*. Sformułował pojęcie państwa, przeprowadził rozważania na temat jego organów i funkcji.¹⁰⁵ Wydanie *Gesetz und Verordnung* miało mu pomóc w otrzymaniu tytułu profesorskiego, gdyż uznane osiągnięcia naukowe były jedną z przesłanek do jego uzyskania.¹⁰⁶

Georg Jellinek nie mógł liczyć na poparcie swej kandydatury na nominację profesorską przez podzieloną politycznie radę wydziału prawa. Oczekiwał jednak pozytywnej oceny wniosku o nadanie tytułu profesora zwyczajnego od ministra szkolnictwa Paula barona Gautscha von Frankenthurna. W jego sprawie nieformalnie interweniowali m.in.: Joseph Unger, Carl Samuel Grünhut i były minister szkolnictwa Carl von Stremayr.¹⁰⁷ Urzędnicy z ministerstwa twierdzili, że nominacja nastąpi przed końcem semestru letniego 1888 roku.¹⁰⁸

Problemy z awansem autora *Allgemeine Staatslehre* były związane – jak się okazało – z naciskiem politycznym obozu konserwatywnego i antysemitckiego (szczególnie księcia Aloisa von Lichtensteina).¹⁰⁹ W 1889 r. (25 kwietnia –

¹⁰¹ G. Jellinek, *Gesetz und Verordnung. Staatsrechtliche Untersuchungen auf rechtsgeschichtlicher und Rechtsvergleichender Grundlage*, Freiburg i. B. 1887 (J.C.B. Mohr).

¹⁰² *Ibidem*, s. 1–188, 189–412.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 35–55, 73–84, 146–168.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 227–261, 261–276, 276–312, 312–341, 341–366, 366–395, 395–412.

¹⁰⁵ Por. idem, *Gesetz und Verordnung...*, s. 189–225 oraz idem, *Allgemeine Staatslehre*, s. 174–183, 540–565, 595–624.

¹⁰⁶ S. Brie napisał artykuł, który *de facto* należy potraktować jako recenzję pracy G. Jellinka (por. S. Brie, *Zur Theorie des constitutionellen Staatsrechts*, „Archiv für Öffentliches Recht” 1888 /Freiburg I. B./, Bd. 4, Heft 1, s. 1–61), chociaż sam autor próbuje „[...] przedstawić swoje własne teoretyczne poglądy ze względu na kilka kwestii przesuniętych książką Jellinka ponownie na plan pierwszy, które różnią się od stanowiska Jellinka, jak i [poglądów – J. K.] przeważających w doktrynie” (*ibidem*, s. 3–4).

¹⁰⁷ Camilla Jellinek podaje błędnie nazwisko „Stromayer” (C. Jellinek, *Georg Jellinek. Sein Leben*, s. 49), powinno być: „Stremayr”. Por. I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, PWN, Warszawa 2003, s. 383.

¹⁰⁸ Por. List G. Jellinka do żony z 13 lipca 1888 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Etn Lebensbild...*, s. 52–53.

¹⁰⁹ O tym fakcie G. Jellinek dowiedział się od L. Brentano, który utrzymywał stosunki towarzyskie z ministrem szkolnictwa Gautschem (*ibidem*, s. 51). Klaus Kempter sugeruje, że trudności Jellinka z nominacją były związane z ostrą polemiką prasową jego ojca z księciem

2 maja) odbył się w Wiedniu „Ogólnoaustriacki Zjazd Katolików”, który podjął m.in. uchwałę, że katedra prawa międzynarodowego powinna być objęta przez profesora – chrześcijanina. Konferencja pozostawała – zdaniem C. E. Schorskiego – pod wpływem chrześcijańsko-społecznego i antysemickiego ruchu Karla Luegera, Karla von Vogelsanga i Aloisa von Lichtensteina.¹¹⁰ Jellinek obawiał się konsekwencji postanowień katolickiego zjazdu. W liście do żony brak jednoznacznego stanowiska ministra Gautscha von Frankenthurna w kwestii nominacji wyjaśnił następująco: „Powody są dla mnie całkowicie jasne: strach przed klerykałami [...]”.¹¹¹

Katedrę prawa międzynarodowego ostatecznie otrzymał profesor z Innsbrucku – Heinrich Lammasch. Jellinek odpowiedział złożeniem dymisji 14 sierpnia 1889 r.¹¹² Liczył, że minister nie przyjmie rezygnacji i zatwierdzi jego nominację.¹¹³ Jednak 29 sierpnia baron Gautsch poinformował Jellinka o zwolnieniu z zajmowanego stanowiska.¹¹⁴

Zakończenie kariery w Wiedniu było punktem kulminacyjnym kryzysu emocjonalnego i finansowego Georga Jellinka. Przyczyną niepowodzenia w staraniach o profesurę był – jak to określił autor – przede wszystkim antysemityzm „hołoty w Wiedniu”.¹¹⁵ Nie bez znaczenia była również – jak się wydaje – publicystyczna działalność ojca Jellinka, w której rabin często w ostrych słowach wyrażał swój sprzeciw wobec przejawów dyskryminacji Żydów w Austrii.

Po odejściu z uniwersytetu wiedeńskiego Jellinek rozpoczął działania zmierzające do zatrudnienia na jednej z niemieckich uczelni. Dzięki pomocy m.in. Rudolfa von Iheringa¹¹⁶ mógł liczyć na poparcie swoich starań przez

Aloisem von Lichtensteinem w sprawie reformy szkolnictwa. Por. K. Kempter, *Die Jellinks...*, s. 246.

¹¹⁰ Por. C. E. Schorske, *Wien. Geist und Gesellschaft im Fin de Siecle*, München–Zürich 1994, s. 135.

¹¹¹ List do C. Jellinek z 11 lipca 1888 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 51.

¹¹² Por. List G. Jellinka do ministra Gautscha z 14 sierpnia 1889 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 58.

¹¹³ Nie była to decyzja podyktowana tylko emocjami, chociaż mogłoby się tak wydawać z uwagi na brak w tym czasie realnych perspektyw na zatrudnienie na innym uniwersytecie. W liście do V. Ehrenberga pisał: „Istnieje możliwość, że w odpowiedzi [...] nastąpi moja nominacja na profesora zwyczajnego w Wiedniu. Minister jest wprawdzie brutalny, ale także tchórzliwy i będzie bał się publicznego skandalu [...]. Dał swoje słowo Stremayerowi i Ungerowi (i mi trzykrotnie obiecał), że mianuje mnie [na profesora zwyczajnego – J. K.]” – list G. Jellinka do V. Ehrenberga z 14 sierpnia 1889 r., [w:] *Staatsbibliothek zu Berlin...*, Bl. 130).

¹¹⁴ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Sein Leben*, [w:] *Neue Österreichische Biographie...*, s. 141; List ministra Gautscha do G. Jellinka z 29 sierpnia 1889 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 59.

¹¹⁵ List G. Jellinka do żony z 21 października 1892 r., [cyt. za:] *ibidem*, s. 65.

¹¹⁶ R. von Ihering był teściem przyjaciela G. Jellinka – Victora Ehrenberga. Por. K. Kempter, *Die Jellinks...*, s. 254.

urzędnika F. Althoffa, spotkał się też z pruskim ministrem oświaty.¹¹⁷ W otrzymaniu katedry miała pomóc Jellinkowi habilitacja na uniwersytecie w Berlinie.¹¹⁸

Podobnie jak w Wiedniu, również w niemieckiej stolicy autor *Ogólnej nauki o państwie* został zaatakowany przez antysemickie i konserwatywne ugrupowania. Zgodnie z relacją Camilli Jellinek, w czasopiśmie „Kreuzzeitung” ukazał się artykuł pod znamienym tytułem: *Panowanie Judasza w nauce*.¹¹⁹ Nie przeszkodziło to jednak Jellinkowi w habilitacji na wydziale prawa w Berlinie 17 listopada 1889 r.¹²⁰

Miesiąc później, nie czekając na katedrę w Rzeszy Niemieckiej, przyjął propozycję pracy w Szwajcarii i został zatrudniony jako profesor zwyczajny prawa państwowego na wydziale prawa uniwersytetu w Bazylei.¹²¹ Rozpoczął się nowy etap w karierze naukowej autora *Allgemeine Staatslehre*.

UNIwersytet w Bazylei (1890–1891)

Po doświadczeniach wiedeńskich, Szwajcaria wywarła na Jellinka pozytywne wrażenie: „Naukowy duch przenika miasto [...]. Można się tutaj poczuć w środku Europy i kultury”.¹²² Żydowskie pochodzenie nie miało istotnego znaczenia przy zatrudnieniu go na wydziale prawa. Bazylea miała być jednak miejscem tymczasowym, które wybrał głównie ze względu na piętrzące się problemy finansowe.

Jellinek prowadził wykłady z prawa międzynarodowego, ogólnej nauki o państwie, „encyklopedii prawa” oraz szwajcarskiego prawa związkowego. Cieszyły się one sporym zainteresowaniem studentów.¹²³ W Bazylei utrzymywał stosunki towarzyskie m.in. z Andreasem Heuslerem, teologiem Franzem Overbeckiem; miał też okazję poznać historyka Jackoba Burckhardta.¹²⁴

¹¹⁷ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 64.

¹¹⁸ P. Laband ostrzegał Jellinka przed habilitacją w Berlinie, z uwagi na silny nurt antysemicki. Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 254.

¹¹⁹ Artykuł wskazywał na związki rodziny Jellinków z „żydowskimi finansami” i „kręgami dyplomatycznymi”. Ponadto jak napisano: „Wiedeńska *Alma Mater* jest i bez tego okupowana we wprost niesłychany sposób przez Semitów, tak że niemal trzecia część profesorów i docentów już należy do narodu wybranego” (C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 68).

¹²⁰ *Ibidem*, s. 65.

¹²¹ Por. P. Goller, *Georg Jellinek und Edmund Bernatzik. Zwei österreichische Staatsrechtslehrer an der Universität Basel (1889–1893)*, „Zeitschrift für öffentliches Recht” 1999, nr 54, s. 477–488.

¹²² List G. Jellinka do L. Felixa z 4 maja 1890 r., [cyt. za:] C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 70.

¹²³ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 79.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 74; por. Th. Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1866–1918*, Bd. 1 – *Arbeitswelt und Bürgergeist*, C. H. Beck, München 1990, s. 517, 640, 652.

Utrzymywał także kontakty z prawnikami z innych uniwersytetów, m.in.: Labandem, Philippovichem, Rosinem oraz wydawcą Siebeckiem.¹²⁵

Traktowanie Szwajcarii w kategoriach tymczasowości było również wynikiem konserwatywnego stylu życia mieszczan w Bazylei, które Jellinkowi i jego rodzinie nie odpowiadało.¹²⁶ Publiczny odczyt na temat politycznej filozofii Hobbesa i Rousseau z 10 lutego 1891 r.¹²⁷, który w Wiedniu prawdopodobnie byłby przyjęty owacyjnie, nie spotkał się z oczekiwaną reakcją audytorium, lecz tylko z powściągliwymi wyrazami uznania.¹²⁸ Składanie częstych wizyt towarzyskich nie było mile widziane, zaś teatr uznawano – jak pisała żona Jellinka – za „grzeszną przyjemność”.¹²⁹ Jednak na decyzję zmiany uniwersytetu w większym stopniu wpłynęła pogarszająca się sytuacja majątkowa autora.

Możliwość pracy w Niemczech pojawiła się w październiku 1890 r. Uniwersytet w Heidelbergu szukał profesora do Katedry Prawa Państwowego, Międzynarodowego i Polityki po zmarłym Auguście von Bulmerincqu. Nie stawiał też warunków w kwestii przynależności religijnej kandydatów.¹³⁰ Jellinek po wiedeńskich doświadczeniach sceptycznie oceniał swoje szanse na objęcie stanowiska w najstarszym uniwersytecie w Niemczech, tym bardziej że zajmował „drugie miejsce” na liście kandydatów.¹³¹ Prof. Alphons Rivier (Bruksela) zrezygnował jednak z ubiegania się o katedrę w Heidelbergu z powodu słabych – jego zdaniem – warunków finansowych, dlatego pod koniec listopada 1890 r. Jellinek otrzymał pismo o powołaniu go na katedrę na Uniwersytecie Karola Ruprechta.¹³²

¹²⁵ Paul Siebeck był jednym z głównych wydawców prac Georga Jellinka. Wydawnictwo J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) także dzisiaj wydaje książki poświęcone m.in. autorowi *Allgemeine Staatslehre*. Por. serię wydawniczą pt. *Beiträge zur Rechtsgeschichte des 20. Jahrhunderts*, pod red. K. W. Nörra, J. Rückerta, B. Rüttersa i M. Stollcisa.

¹²⁶ „Bazyleja jest uroczym miastem, okolica wprost wspaniała, mieszczanie [to – J. K.] poczciwi nudziarze” – list G. Jellinka do V. Ehrenberga z 4 lipca 1890 r., [w:] *Staatsbibliothek zu Berlin...*, Bl. 147.

¹²⁷ G. Jellinek, *Die Politik des Absolutismus und die des Radikalismus. Hobbes und Rousseau. Vortrag gehalten in der Aula des Museums zu Basel am 10. Februar 1891*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 2, s. 3–22.

¹²⁸ Zona F. Overbecka podsumowała powściągliwą reakcję prof. A. Heuslera po wykładzie Jellinka w sposób następujący: „Jeśli Heusler powiedział „*Schön war's*”, to więcej niżby sala ludzi tupiała i klaskała” (C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 73).

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Z przyczyn wyznaniowych G. Jellinek nie mógł starać się w 1882 r. o katedrę prawa państwowego w Getyndze. Prawo państwowe łączono często z prawem kościelnym, dlatego Żydzi po przyjęciu chrztu mogli ostatecznie taką katedrę objąć: tak np. Edgar Loening (Halle), Siegfried Brie (Wrocław). Por. K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 265; E. Hamburger, *Juden im öffentlichen Leben Deutschlands. Regierungsmitglieder, Beamte und Parlamentarier der monarchischen Zeit 1848–1918*, Tübingen 1968, s. 89.

¹³¹ Odpowiednio na liście znajdowali się: Alphons Rivier, Georg Jellinek, Heinrich Rosin. Por. Universitätsarchiv Heidelberg, H-II, III/104, Bl. 15, [cyt. za:] K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 266.

¹³² Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 79.

Profesura na uczelni w Heidelbergu należała do jednej z najbardziej prestiżowych w Niemczech. Jellinek z dumą pisał o pozycji naukowej i znaczeniu swojej katedry, w której historii zapisali się m.in.: Karl Theodor Welcker, Karl Samuel Zachariae, Robert von Mohl i Johann Caspar Bluntschli.¹³³ Joseph Unger w liście do Jellinka z 10 grudnia 1890 r. pisał: „Sen wszystkich niemieckich profesorów spełnił się Panu, i to mimo pochodzenia żydowskiego”.¹³⁴ C. S. Grünhut składając gratulacje autorowi *Ogólnej nauki o państwie*, informował o reakcji wiedeńskiego środowiska naukowego: „Nie usłyszałem ani jednego słowa na temat twojego awansu; byli *oniemiali ze wstydu!* [kursywa w oryginale – J. K.]”.¹³⁵

Przyznanie katedry prawa państwowego Żydowi, a przy tym synowi rabi-
na, było zjawiskiem wyjątkowym. Obok Jellinka, tylko prof. Heinrich Rosin z Freiburga piastował podobne stanowisko bez przyjęcia sakramentu chrztu.¹³⁶ Wydaje się, że taki stan rzeczy mógł mieć miejsce tylko w Badenii, gdzie liberalny rząd oraz dwór wielkksiążęcy stali na stanowisku tolerancji religijnej.¹³⁷

UNIwersytet KAROLA RUPRECHTA W HEIDELBERGU (1891–1911)

Fakty z biografii po 1891 r. to „czas zbiorów” – jak pisała Camilla Jellinek.¹³⁸ W tym okresie powstały najważniejsze prace twórcy *Allgemeine Staatslehre*; to również udział w fenomenie, który można określić jako „mit republiki naukowców”.¹³⁹

Heidelberg był nazywany „intelektualnym centrum niemieckiej kultury protestanckiej”¹⁴⁰, stanowił też jeden z ważniejszych ośrodków wyznawców liberalizmu w Niemczech.¹⁴¹ „Nieustający” naukowy dyskurs, tradycyjne

¹³³ Por. G. Jellinek, *Die Staatsrechtslehre und ihre Vertreter*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 314–343 oraz idem, *Johann Caspar Bluntschli. Zu seinem 100. Geburtstag (7. März 1908)*, „Frankfurter Zeitung”, 7. März 1908, 1. Morgenblatt, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 284–293.

¹³⁴ Cyt. za: C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 79.

¹³⁵ List C. S. Grünhuta do G. Jellinka z 1 grudnia 1890 r., [w:] *Bundesarchiv Koblenz*, N 1136/9, [cyt. za:] K. Kempter, *Die Jellinks...*, s. 267.

¹³⁶ Th. Nipperdey umieścił Jellinka – co jest zgodne z prawdą – wśród profesorów, którzy przyjęli chrzest: „Koryfeusz prawa państwowego, jak Laband i Jellinek lub [...] ekonomista Bernhard byli ochrzczeni” (Th. Nipperdey, *op. cit.*, s. 402). Autor sugeruje jednak, iż miałyby się to dokonać wkrótce po objęciu przez Jellinka katedry. Tymczasem profesor z Heidelbergu przyjął chrzest dopiero pod koniec życia.

¹³⁷ Zrównanie Żydów względem prawa nastąpiło w Badenii już w 1862 r.; o tolerancji Wielkiego Księcia Fryderyka pisał Adolf Jellinek – *Fürstliche Vorbilder*, „Neuzeit” 1890, nr 30, s. 241.

¹³⁸ C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 112.

¹³⁹ H. Korte, *Einführung in die Geschichte der Soziologie*, Opladen 1995, s. 97. W muzeum Uniwersytetu Karola Ruprechta znajduje się specjalna ekspozycja dotycząca tzw. „ducha Heidelbergu”, który tworzyli m.in. Georg Jellinek i Max Weber.

¹⁴⁰ G. Hübinger, *Kulturprotestantismus und Politik. Zum Verhältnis von Liberalismus und Protestantismus im wilhelminischen Deutschland*, Tübingen 1994, s. 97.

¹⁴¹ Por. C. Jansen, *Heidelberg als intellektuelles Zentrum zu Beginn des Jahrhunderts und seine vielfältigen Nachwirkungen. Eine Tagung der Universität Torun*, „Ruperto Carola Zeitschrift”

profesorskie przyjęcia, tolerancja religijna – stanowiły elementy składające się na specyfikę tego miejsca.¹⁴² Autor jako profesor renomowanego uniwersytetu stał się – jak pisał M. Stürmer – „fenomenem godnym uwagi, ucieleśnieniem umysłowej dyscypliny i naukowego autorytetu, niemieckim mandarynem”.¹⁴³ Georg Jellinek znalazł się tym samym w gronie osób, które w Heidelbergu zajmowały miejsce na szczycie społecznej hierarchii.

Autor *Allgemeine Staatslehre* na Uniwersytecie Karola Ruprechta utrzymywał poprawne stosunki z większością profesorów uczelni heidelberskiej.¹⁴⁴ Georg Meyer był jednak uczonym, z którym Jellinek nie tylko się przyjaźnił, lecz który także stanowił źródło jego naukowej inspiracji.¹⁴⁵ Pewne wpływy Meyera stały się widoczne w politycznych¹⁴⁶ i naukowych poglądach¹⁴⁷ twórcy *Ogólnej nauki o państwie*. Jellinek omawiał z nim „wszystkie kwestie nauki [...]”, a ich przyjaźń „nigdy nie została zachwiana przez najmniejszy nawet rozdźwięk”.¹⁴⁸ Prowadzili wspólnie działalność edytorską, wydając tzw. *Rozprawy z prawa państwowego i międzynarodowego*, gdzie umieszczano naukowe prace uczestników organizowanych przez nich seminariów. Po śmierci Meyera jego katedrę objął Gerhard Anschütz, jednak bliższe stosunki między nimi, poza czysto uczelnianymi, nie zostały nawiązane.¹⁴⁹

1991, nr 83/84, s. 287–292. „Nie wierzę, że w tamtym czasie na jakiejś innej niemieckiej uczelni było [...] tyle różnych umysłowości” – G. Radbruch, *Der innere Weg. Aufriß meines Lebens*, [w:] *Gustav Radbruch. Gesamtausgabe*, Bd. 16 – *Biographische Schriften*, G. Spendel (oprac.), Heidelberg 1988, s. 219.

¹⁴² Udział w „życiu towarzyskim tajnych radców” był w Heidelbergu w zasadzie obligatoryjny. Jellinek sformułował w związku z tym następującą zasadę: „Posiedzenie senatu przełamuje posiedzenie (rady) wydziału, lecz proszony obiad przełamuje posiedzenie senatu” (C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 83). Interesujący opis roli życia towarzyskiego w środowisku heidelberskich uczonych przedstawiła Marianne Weber. Por. M. Weber, *Max Weber. Ein Lebensbild*, Tübingen 1984, s. 240.

¹⁴³ M. Stürmer, *Das ruhelose Reich. Deutschland 1866–1918*, Berlin 1983, s. 132.

¹⁴⁴ Por. A. Hollerbach, *op. cit.*, s. 391.

¹⁴⁵ G. Meyer był profesorem zwyczajnym, specjalistą w zakresie historii państwa i prawa, prawa Rzeszy oraz prawa krajowego. Zastąpił na tym stanowisku Hermanna von Schulze – Gaevernitza. Por. D. Drüll, *Heidelberger Gelehrtenlexikon 1803–1932*, Bd. 2, Berlin 1986, s. 179.

¹⁴⁶ G. Meyer był „jednym z wybitnych członków [...] partii narodowo-liberalnej, której zasad: potężna, [...] wzbudająca szacunek Rzesza, zbudowana na silnym, wolnym [...] mieszczaństwie [...], do ostatniego tchnienia z niewzruszoną konsekwencją odważnie bronił” – G. Jellinek, *Georg Meyer. Worte der Erinnerung, gesprochen bei der Trauerfeier am 2. März 1900 in der Aula zu Heidelberg*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 277. Bliski związek z Meyerem potwierdzają także inne publikacje Jellinka: por. idem, *Georg Meyer*, „Deutsche Juristen Zeitung” 1900, nr 5, s. 130 i n. oraz idem, *Meyer Georg*, [w:] *Biographisches Jahrbuch und deutscher Nekrolog V/1900*, s. 336–338.

¹⁴⁷ Zdaniem G. Meyera, pojedyncze państwa niemieckie były podmiotami niesuwerennymi (por. np. G. Meyer, *Staatsrechtliche Erörterungen über die Deutsche Reichsverfassung*, Leipzig 1872, *passim* lub idem, *Lehrbuch des deutschen Staatsrechts*, Leipzig 1878, s. 22), co Jellinek przejął i rozwinął w swojej nauce o państwie. Por. idem, *Allgemeine Staatslehre*, s. 486–489; por. także idem, *Georg Meyer. Worte der Erinnerung...*, s. 275.

¹⁴⁸ C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 86.

¹⁴⁹ Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 273.

Bliskie relacje w naukowym środowisku Heidelbergu łączyły Jellinka z Karlem von Lilienthałem. Profesor reprezentował tzw. socjologiczny kierunek w nauce kryminologii i jako współpracownik Franza von Liszta zajmował się reformą kodeksu karnego.¹⁵⁰ Zdaniem P. Honigsheima, po śmierci G. Meyera Lilienthal należał do najbliższego grona przyjaciół Georga Jellinka.¹⁵¹

Z biografii autora *Allgemeine Staatslehre* można także dowiedzieć się o „prawdziwym pokrewieństwie dusz” i „wielkiej przyjaźni” z filologiem Erwinem Rohde.¹⁵² Mniej zażyłe kontakty Jellinek utrzymywał z uczonymi starszego pokolenia, jak Ernst Immanuel Bekker lub Kuno Fischer.¹⁵³ Autor szczególnie cenił tego ostatniego jako jednego z założycieli badeńskiej szkoły neokantyzmu.¹⁵⁴

Dla bliższego określenia środowiska naukowego Heidelbergu, a tym samym ewentualnego źródła inspiracji Georga Jellinka, istotne znaczenie miało – moim zdaniem – utworzone w 1904 r. koło „ERANOS”.¹⁵⁵ Celem tego podmiotu, kojarzonego z liberalnym „duchem Heidelbergu”, było „rozważanie we wzajemnej wymianie zdań kwestii religijno-historycznych”.¹⁵⁶ Inicjatorami spotkań byli filolog Albrecht Dietrich i Adolf Deissmann, jednak wkrótce centralnymi postaciami „ERANOS – Kreis” stali się: Max Weber, Ernst Troeltsch¹⁵⁷ i Georg Jellinek.¹⁵⁸ Referaty i dyskusje prowadzone w ra-

¹⁵⁰ Por. W. Küper, *Der Heidelberger Strafrechtslehrer Karl von Lilienthal*, [w:] *Semper Apertus. Sechshundert Jahre Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg 1386–1986*, Bd. 2, Berlin 1985, s. 375–404.

¹⁵¹ P. Honigsheim, *Max Weber in Heidelberg*, [w:] *Max Weber zum Gedächtnis. Materialien und Dokumente zur Bewertung von Werk und Persönlichkeit*, red. R. König, J. Winckelmann, Köln-Opladen 1963, s. 234.

¹⁵² C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 87. Por. też: H. Cancik, *Erwin Rohde – ein Philologe der Bismarckzeit*, [w:] *Semper Apertus...*, Bd. 2, s. 436–505. Rohde był autorem znanej książki *Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglauben der Griechen* (1890/1894). Rohde przyjaźnił się też z Friedrichem Nietzsche i Franzem Overbeckiem, którego Jellinek znał z Bazylei. Por. Th. Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1866–1918...*, s. 649.

¹⁵³ Jellinek był częstym gościem organizowanych przez Bekkera przyjęć, na których regularnie spotykali się profesorowie heidelberskiej uczelni. Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 83–84.

¹⁵⁴ Por. R. Wiesel, *Die Heidelberger Tradition der Philosophie zwischen Kantianismus und Hegelianismus. Kuno Fischer, Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert*, [w:] *Semper Apertus...*, Bd. 2, s. 413–435; C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 85.

¹⁵⁵ Por. *Deutsche Juristen Jüdischer Herkunft*, red. H. Heinrichs, H. Franzki, K. Schmalz, M. Stolleis, C. H. Beck, München 1993, s. 366.

¹⁵⁶ M. L. Gothein, *Eberhard Gothein. Ein Lebensbild, seinen Briefen nacherzählt*, Stuttgart 1931, s. 148, [cyt. za:] K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 277.

¹⁵⁷ Wspomina o tym E. Troeltsch w artykule recenzyjnym. Por. E. Troeltsch (rec.): *G. Jellinek, Ausgewählte Schriften und Reden*, „Zeitschrift für Privat- und Öffentliches Recht der Gegenwart” 1912, nr XXXIX, s. 278.

¹⁵⁸ Do „ERANOS – Kreis” należeli też m.in.: historycy Erich Marcks i Alfred von Domaszewski, archeolog Friedrich von Duhn, ekonomista Karl Rathgen, Wilhelm Windelband, historyk i ekonomista Eberhard Gothein, historyk Hans von Schubert, Karl von Lilienthal. Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 130–131; K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 278;

mach koła nierzadko znajdowały odzwierciedlenie w publikowanych później pracach. Jellinek wygłaszał m.in. prelekcje na temat rozdziału państwa i Kościoła, o religijnych i metafizycznych podstawach liberalizmu, rządzie i parlamencie w Niemczech.¹⁵⁹

Wydaje się, że spotkania w kole „ERANOS” wpłynęły na zacieśnienie stosunków autora z Maxem Weberem. Był on pod dużym wrażeniem możliwości intelektualnych twórcy *Gospodarki i społeczeństwa*.¹⁶⁰ Od przyjazdu Webera do Heidelbergu łączyły ich bliskie stosunki. Niemiecki socjolog wielokrotnie podkreślał, że Jellinek był jego „najbliższym przyjacielem”.¹⁶¹ M. Weber przyznawał, że właśnie dyskusje i „wielkie prace” autora *Allgemeine Staatslehre* były „ważnymi impulsami” dla jego badań, przy tym szczególne znaczenie dla „wyjaśnienia zacierających się zadań socjologii” miało Jellinkowskie „pojęcie społecznej nauki o państwie”.¹⁶²

W gronie bliskich znajomych Jellinka znaleźli się też Eberhard Gothein i Wilhelm Windelband. Ostatniego z nich Jellinek uważał za swego „intelektualnego ojca”, dlatego czynił starania, aby go zatrudnić na Uniwersytecie Karola Ruprechta. Jednak po objęciu katedry przez Windelbanda, relacje między nimi nie były już tak zażyłe. Prawdopodobnie był to wynik nie tyle różnic w sprawach polityki, lecz zmiany usposobienia Jellinka, który po śmierci swoich najbliższych przyjaciół – Meyera i Rohde – kontakty z innymi ludźmi starał się ograniczać do sfery zawodowej.¹⁶³

Od początku pobytu Jellinka na Uniwersytecie Ruprechta jego pozycja naukowa stale wzrastała. Apogeum uznania i międzynarodowej sławy przyniosła mu *Ogólna nauka o państwie*, jednak nie mniejsze znaczenie – jak się okazało – miał *System publicznych praw podmiotowych*, nad którym pracował jeszcze w Bazylei.¹⁶⁴ Dzieło Jellinka było przez niektórych uważane „za naj-

M. R. Lepsius, *Der ERANOS – Kreis Heidelberger Gelehrter 1904–1908. Ein Stück Heidelberger Wissenschaftsgeschichte anhand der neu aufgefundenen Protokollbücher des ERANOS*, [w:] Jahrbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften für das Jahr 1983, Heidelberg 1984, s. 46–48.

¹⁵⁹ Por. C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 131; K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 278; G. Jellinek, *Regierung und Parlament in Deutschland. Vortrag gehalten am 13. März 1909 in der Gehe – Stiftung zu Dresden*, Leipzig 1909.

¹⁶⁰ Por. P. Honigsheim, *Max Weber in Heidelberg...*, s. 228.

¹⁶¹ List M. Webera do C. Jellinek z 14 stycznia 1911 r., [w:] *Max Weber Gesamtausgabe*, Bd. II/7 – Briefe 1911–1912, red. M. R. Lepsius i W. J. Mommsen, Tübingen 1998, s. 37. J. Kersten uważa, że przyjaźń między Jellinkiem i Weberem jest kwestią dyskusyjną, a obraz autora *Ogólnej nauki o państwie* wyidealizowany. Por. J. Kersten, *Georg Jellinek und...*, s. 26.

¹⁶² M. Weber, *Gedenkrede auf Georg Jellinek bei der Hochzeit von dessen Tochter Frau Dr. Dora Busch am 21.03.1911*, [w:] *Max Weber zum Gedächtnis...*, s. 15; M. Weber, *Max Weber...*, s. 520. Kolejne wydanie *Ogólnej nauki o państwie* już po śmierci autora miało ukazać się właśnie pod redakcją Maxa Webera. Por. A. Anter, *Max Weber und Georg Jellinek. Wissenschaftliche Beziehung, Affinitäten und Divergenzen*, [w:] *Georg Jellinek – Beiträge zu...*, s. 68.

¹⁶³ Por. P. Honigsheim, *Max Weber in Heidelberg...*, s. 76; C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 113.

¹⁶⁴ Zdaniem Camilli Jellinek, *System* do końca pozostał „ulubioną książką” jej męża (C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 82).

kapitalniejszy owoc całej jego działalności naukowej”.¹⁶⁵ W tym czasie nie było jeszcze „samodzielnej nauki o publicznych prawach podmiotowych”.¹⁶⁶ Bazowano głównie na poglądach C. F. Gerbera, który znaczenie tych praw sprowadzał do minimum.¹⁶⁷

Prawem podmiotowym – według Jellinka – było „przyznane i chronione przez porządek prawny, skierowane na dobro lub interes władztwo woli człowieka”.¹⁶⁸ Autor *de facto* uzależniał istnienie takich praw od państwa, interes jednostki znajdował się na drugim planie.¹⁶⁹ Pogląd Jellinka pod tym względem był zgodny z doktryną pozytywizmu prawniczego, z drugiej jednak strony pokazywał, jak państwo dokonywało samoograniczenia się oraz jak rodziło się państwo prawa. Szczególnie interesującą koncepcją zawartą w *Systemie* była tzw. „nauka o statusie”, który został podzielony na cztery kategorie: *passivus (subiectionis)*, *negativus (libertatis)*, *civitatis (positivus)* i *activus* (bierna, negatywna, pozytywna, czynna). Określały one możliwe relacje między obywatelem i państwem.¹⁷⁰

Publikacja odbiła się szerokim echem w nauce, o czym świadczyła liczba publikowanych recenzji. Chwalono Jellinka za nowe „spojrzenie na rzeczywistość”, „bystrość umysłu”, „jasność i elegancję języka”.¹⁷¹ Głosy krytyczne były stosunkowo nieliczne.¹⁷² Monografia miała być przede wszystkim „inspirującym momentem” do dalszych badań. Jellinek głęboko wierzył w teorię postępu prawnego.¹⁷³ Zamysł autora w pewnym stopniu został zrealizowany, bowiem Jellinkowska nauka o statusie stała się ważnym elementem w późniejszej dyskusji na temat stosunków między jednostką a państwem.¹⁷⁴

¹⁶⁵ A. Peretiatkowicz, *Studia...*, s. 204.

¹⁶⁶ G. Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, wyd. 2, Tübingen 1905, s. 4.

¹⁶⁷ Zwolennikami minimalistycznej koncepcji C. F. Gerbera byli m.in.: P. Laband, O. Mayer, C. Bornhak. Por. P. Laband, *Das Staatsrecht des deutschen Reiches*, wyd. 5, Tübingen 1911, s. 140, 150–151; C. F. von Gerber, *Ueber öffentliche Rechte*, Tübingen 1852, *passim*.

¹⁶⁸ G. Jellinek, *System der subjektiven...*, s. 44.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 49–50, 77. Zwraca na to uwagę także Z. Rau, [w:] *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, red. K. Chojnicka, W. Kozub-Ciembroniewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000, s. 56.

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 81 i n.

¹⁷¹ R. Leonhard (rec.): G. Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Freiburg 1892, „Centralblatt für Rechtswissenschaft” 1893, nr 12, s. 386–388.

¹⁷² Otto Mayer zarzucał Jellinkowi m.in. przesadne „upodobanie do używania obcego słownictwa” – O. Mayer (rec.): G. Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Freiburg 1892, „Archiv für Öffentliches Recht” 1894, nr 2, Bd. 9, s. 281. Por. także H. Rehm (rec.): G. Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Freiburg 1892, „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik” 1893, nr 3, Bd. 61, s. 469 i n; G. Meyer (rec.): *System der subjektiven öffentlichen Rechte*, Freiburg 1892, „Deutsche Literaturzeitung” 1892, nr 13, s. 1691–1693.

¹⁷³ G. Jellinek, *System der subjektiven...*, s. VI.

¹⁷⁴ Por. m.in. L. Richter, *Das subjektive öffentliche Recht*, „Archiv des Öffentlichen Rechts” 1925, Bd. 8, s. 1 – 84; P. Häberle, Grundrechte im Leistungsstaat, „Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer” 1972, nr 30, s. 52, 80–81; U. K. Preuß, *Die Internalisierung des Subjekts. Zur Kritik der Funktionsweise des subjektiven Rechts*, Frankfurt 1979,

Przykładem może być koncepcja niemieckiego uczonego prof. W. Bruggera z Uniwersytetu Karola Ruprechta w Heidelbergu. Rozbudował on „naukę o statusie” o kolejne kategorie.¹⁷⁵ Moim zdaniem, koncepcja Jellinka zawarta w *Systemie publicznych praw podmiotowych* pozostaje nadal w dużym stopniu aktualna. Jest ona stale obecna w wykładach z ogólnej nauki o państwie na niemieckich uniwersytetach.

Po publikacji *Systemu* autor nadal interesował się problematyką praw podmiotowych. W 1895 r. wydał niewielką, ale popularną pracę, gdzie zajmował się historycznymi podstawami Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela¹⁷⁶, pod której „wpływem w pozytywnych prawach kontynentu europejskiego rozwinęło się wyobrażenie o subiektywnych [podmiotowych – J. K.] prawach publicznych jednostki”.¹⁷⁷ Jego celem było zbadanie genezy tego aktu, uzasadnianego na ogół filozofią francuskiego oświecenia i umową społeczną J. J. Rousseau.¹⁷⁸

Zdaniem Jellinka: „Deklaracja z 26 sierpnia 1789 powstała jako antyteza *Umowy społecznej*”.¹⁷⁹ Stwierdzał, że wzorem dla dokumentu francuskiego były amerykańskie *Bills of Rights*.¹⁸⁰ Inna kontrowersyjna teza dotyczyła historii samej idei katalogu norm wolnościowych. Autor przyjął konstatację, że impulsem do nadania rangi prawnej prawom jednostki była walka o swobodę wyznania.¹⁸¹ Pionierami tego ruchu mieli być purytanie, którzy opuścili kontynent europejski z powodu prześladowań religijnych.

s. 131 i n.; R. Alexy, *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt a. M. 1994, s. 229–248 oraz idem, *Grundrecht und Status*, [w:] Georg Jellinek – *Beiträge zu...*, s. 221–225; W. Pauly, *Georg Jellineks „System der subjektiven öffentlichen Rechte”*, [w:] Georg Jellinek – *Beiträge zu...*, s. 238–244; H. P. Albert, *Der Staat als Handlungssubjekt. Interpretation und Kritik der Staatslehre Georg Jellineks*, Heidelberg 1988, s. 230–238; H. Rot, *Problem dychotomii prawa publicznego i prywatnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Przegląd Prawa i Administracji VII, No 307/1976, s. 9–27.

¹⁷⁵ Autor rozszerza naukę o statusie Jellinka o kolejne trzy kategorie: *status oecologicus*, *status europaeus*, *status universalis*. Por. W. Brugger, *Freiheit und Sicherheit. Eine staatsrechtliche Skizze mit praktischen Beispielen*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2004, s. 47–51.

¹⁷⁶ Jeszcze za życia Jellinka ukazały się przekłady tej książki w języku francuskim, angielskim, hiszpańskim, rosyjskim i polskim. Por. W. Jellinek, *op. cit.*, s. 611.

¹⁷⁷ G. Jellinek, *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela*, tłum. Z. Libkind-Lubodziecka, Warszawa 1905, s. 14.

¹⁷⁸ G. Jellinek negatywnie odnosił się do *Umowy społecznej* Rousseau. Był zdania, że nie wynikają z niej prawa jednostki, lecz absolutna władza woli powszechnej. Suwerenność ludu w wydaniu Rousseau była dla niego absolutyzmem nowego typu. Por. idem, *Die Politik des Absolutismus*, s. 15 i n.

¹⁷⁹ Idem, *Deklaracja Praw...*, s. 21.

¹⁸⁰ „Francuska deklaracja praw jest wzorowana w ogólnych zarysach na amerykańskich *bills of rights* czy *declarations of rights*. Wszystkie plany deklaracji francuskiej, od *cahiers* począwszy aż do 21 projektów przedłożonych Zgromadzeniu Narodowemu, przedstawiają mniejsze lub większe, krótsze lub obszerniejsze, mniej lub więcej zreżymowane odmiany idei amerykańskich. Samodzielnymi dodatkami są tylko ogólne doktrynerskie roztrząsania lub dowodzenia, wkraczające w dziedzinę metafizyki politycznej” – *ibidem*, s. 27–28.

¹⁸¹ „Myśl ustalenia za pomocą prawa wrodzonych, nieodłącznych, świętych praw osobi-

Teza o amerykańskim początku deklaracji wywołała najwięcej uwag krytycznych.¹⁸² Pochodziły one głównie z Francji. Słynna stała się polemika Jellinka z Emilem Boutmy.¹⁸³ Francuz nie tylko negował amerykańskie koźnienie dokumentu z 1789 r., lecz zarzucał autorowi, że z oczywistych powodów uległ pokusie, aby – jak pisał – „wybitną manifestację romańskiego ducha [...] sprowadzić do niemieckiego początku”.¹⁸⁴ Jednak wartość pracy Jellinka polegała nie tylko na prezentacji nowego poglądu historycznego. Wydaje się, że była też w pewnym stopniu źródłem inspiracji dla badań E. Troeltscha i M. Webera nad społeczno-historycznym znaczeniem religii protestanckiej.¹⁸⁵

Zajmowanie się naukowo przez Jellinka prawami podmiotowymi charakteryzuje pierwsze pięć lat jego pracy w Heidelbergu. Jak można przypuszczać, mogło to wynikać nie tylko z liberalnego nastawienia twórcy, lecz także z jego „antysemickich” doświadczeń życiowych. Kolejne lata aktywności naukowej Georga Jellinka to przede wszystkim praca nad jego największym dziełem – *Ogólną nauką o państwie*.

Po ukazaniu się *Allgemeine Staatslehre* w 1900 r., która przez wielu autorów została uznana za klasyczną¹⁸⁶, Jellinek w dziedzinie nauki o państwie zyskał podobną rangę jak Paul Laband w prawie państwowym Rzeszy. Jego książki miały nowe wydania. Był redaktorem renomowanych wydawnictw naukowych jak: „Archiv für Öffentliches Recht”, „Handbuch für Öffentliches Recht” i „Jahrbuch des Öffentlichen Rechts”. Został uhonorowany tytułem radcy dworu (1902 r.), tajnego radcy dworu w 1905 r., Krzyżem Kawalerskim Zakonu Bertholda z inicjatywy Wielkiego Księcia Ferdynanda II (1908 r.).¹⁸⁷ Wykłady i seminaria Jellinka cieszyły się dużą popularnością.¹⁸⁸ Słynne se-

stych jest pochodzenia nie politycznego, lecz religijnego. To, co dotychczas uważano za dzieło rewolucji, jest w rzeczywistości owocem reformacji i jej walk. Pierwszym jej apostołem jest nie Lafayette, lecz Roger Williams [...]” – *ibidem*, s. 72.

¹⁸² Por. D. Kelly, *Revisiting the Rights of Man: Georg Jellinek on Rights and the State*, „Law and History Review” (Semi-Annual Publication of Cornell Law School and the American Society for Legal History) 2004, Vol. 22, No. 3, s. 493–530.

¹⁸³ Por. E. Boutmy, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte und Georg Jellinek*, [w:] *Zur Geschichte der Erklärung der Menschenrechte*, red. R. Schnur, Darmstadt 1964, s. 78–112; G. Jellinek, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte. Antwort an Emile Boutmy*, [w:] *Zur Geschichte der Erklärung...*, s. 113–128; idem, *Deklaracja Praw...*, s. 5–9.

¹⁸⁴ E. Boutmy, *op. cit.*, s. 79.

¹⁸⁵ Chodzi o prace: *Znaczenie protestantyzmu dla powstania nowoczesnego świata* E. Troeltscha oraz *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* M. Webera. Por. M. Weber, *Max Weber...*, s. 484.

¹⁸⁶ Por. np. Ph. Zorn, *Die Entwicklung der Staatsrechts-wissenschaft seit 1866*, „Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart” 1907, Bd. 1, s. 75; G. Anschütz, *Georg Jellinek*, „Deutsche Juristen Zeitung” 1911, nr XVI, s. 196–198.

¹⁸⁷ Por. D. Drüll, *Heidelberger Gelehrtenlexikon...*, s. 126.

¹⁸⁸ Jellinek przywiązywał dużą wagę do zajęć dydaktycznych. Wykłady wygłaszał z pamięci i jak pisała jego żona: „Na katedrze był w swoim [...] żywiole” (C. Jellinek, *Georg Jellinek. Ein Lebensbild...*, s. 113).

minarium autora *Allgemeine Staatslehre* stało się niemal obowiązkowym punktem w kalendarzu zajęć nie tylko studentów, ale również doktorów prawa. Zwracał uwagę międzynarodowy charakter spotkań seminaryjnych. Na dyskusjach z profesorem spotykali się seminarzyści m.in. z Francji, Stanów Zjednoczonych, Rosji, Szwajcarii i Austrii.¹⁸⁹ Brali w nich udział przyszli profesorowie, jak m.in.: Julius Hatschek, Joseph Luckas i Hans Kelsen.¹⁹⁰ Wykłady i seminaria Jellinka przyciągały szczególnie wielu Rosjan.¹⁹¹ Do najbardziej znanych należeli m.in.: Bogdan Kistiakowski¹⁹², Sergiusz Hessen¹⁹³ i Fiodor Stepun.¹⁹⁴ W seminariach i prelekcjach Jellinka – według Krzysztofa Pola – brał udział także polski profesor i przyszły rektor Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu – Antoni Peretiatkowicz.¹⁹⁵

W ostatnich latach życia Jellinek publikował głównie małe prace, tj. artykuły i recenzje naukowe oraz opinie prawne.¹⁹⁶ Dlatego na szczególną uwagę

¹⁸⁹ Por. P. Honigsheim, *Max Weber...*, s. 230–231.

¹⁹⁰ Hans Kelsen brał udział w seminarium Geoga Jellinka w semestrze zimowym 1907/1908 i w roku akademickim 1908/1909. Jednak brak aprobaty Jellinka dla kelsenowskich radykalnych koncepcji metodologicznych – według Rudolfa A. Métalla – prawdopodobnie przełożył się na ich relacje osobiste. Por. R. A. Métall, *Hans Kelsen. Leben und Werk*, Wien 1969, s. 11. Pisze też o tym Michael Stolleis w *Historii prawa publicznego w Niemczech*. Por. M. Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*, Bd. 2 – *Staatsrechtslehre und Verwaltungswissenschaft 1800–1914*, C. H. Beck, München 1992, s. 449. Wydaje się, że jednak wpływ nauki Jellinka na twórcę czystej teorii prawa był znaczący. Pisze o tym sam Kelsen we wstępie do *Podstawowych zagadnień prawa państwowego* i w *Ogólnej nauce o państwie*, gdzie czytamy: „Podczas gdy ostatnie arkusze tej pracy poszły do druku, zmarł w Heidelbergu Georg Jellinek. Miałem to szczęście, że mogę zaliczyć się do jego uczniów”. Kelsen nazywa Jellinka „niezapomnianym nauczycielem” i „niedościgłym mistrzem”: „Niemał każda strona tej książki świadczy o potężnym wpływie, który on [Georg Jellinek – J. K.] wywarł na rozwój nauki o państwie” – H. Kelsen, *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre entwickelt aus der Lehre vom Rechtsatz*, Tübingen (J. C. B. Mohr) 1911, s. XIII oraz idem, *Allgemeine Staatslehre*, Verlag von Julius Springer, Berlin 1925, s. IX.

¹⁹¹ Uczniowie Jellinka do 1911 r. dokonali przekładu na rosyjski około 10 jego prac. Por. W. Jellinek, *op. cit.*, *passim*.

¹⁹² B. Kistiakowski (późniejszy profesor Uniwersytetu Kijowskiego) pozostawał pod silnym naukowym wpływem Jellinka. Por. A. N. Meduschewskij, *Bogdan Aleksandrowicz (1863–1920)*, [w:] *Juristen. Ein biographisches Lexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, red. M. Stolleis, München 1995, s. 349–350.

¹⁹³ Por. A. Walicki, *op. cit.*, s. 423.

¹⁹⁴ Pisał on o Jellinku: „Był jednym z pierwszych socjologów wśród niemieckich prawników” – F. Stepun, *Vergangenes und Unvergängliches. Aus meinem Leben. Erster Teil: 1884–1914*, München 1947, s. 130.

¹⁹⁵ Por. K. Pol, *Poczet prawników polskich*, C. H. Beck, Warszawa 2000, s. 1130, 1136.

¹⁹⁶ Por. np. G. Jellinek, *Gesetzentwurf betreffend die Verantwortlichkeit des Reichskanzlers und seiner Stellvertreter nebst Begründung*, Heidelberg 1909; idem (rec.): E. Zweig, *Die Lehre vom Pouvoir Constituant*, „Archiv für Öffentliches Recht” 1909, nr XXV; idem (rec.): E. Walz, *Das Staatsrecht des Großherzogtums Baden*, 1909, „Deutsche Juristen Zeitung” 1910, nr XV; idem (rec.): James Brown Scott, *The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907*, Vol. 2, 1909, „Archiv für Öffentliches Recht” 1910, nr XXVI; idem (rec.): Gaetano Vitagliano, *Il contenuto giuridico della legge del bilancio, Rom 1910*, „Archiv des Öffentlichen Rechts” 1911, nr XXVII.

zasługuje rozprawa pt. *Zmiana a przekształcenie konstytucji*.¹⁹⁷ Dowodzi ona przeniesienia akcentu w zainteresowaniach badawczych Jellinka w kierunku polityki jako nauki.¹⁹⁸ Celem tej ostatniej – jak pisał – było odkrycie „rzeczywistego życia państwa” i „realnych sił politycznych”.¹⁹⁹ Książka Jellinka miała częściowo wypełnić brakujące ogniwo w systemie niemieckiej nauki o państwie, gdyż polityka jako dyscyplina naukowa była – jego zdaniem – zaniedbana.²⁰⁰ W swojej pracy profesor z Heidelbergu zajmował się polityką „jako nauką o prawotwórczych siłach, które istnieją obok i ponad ustawodawcą”.²⁰¹ Jellinek poddał analizie problem (niezbadany wówczas przez dogmatyków) zmian funkcji niektórych instytucji prawnych, unormowanych w ustawie zasadniczej, które dokonywały się bez ingerencji ustawodawcy, a jedynie poprzez odpowiednią interpretację przepisów konstytucji. Przykładem mógł być obciążający kanclerza obowiązek zdawania relacji przed *Reichstgiem* z prowadzonej polityki zagranicznej, mimo iż nie wynikał on bezpośrednio z konstytucji. Podobna sytuacja dotyczyła kontrasygnaty ustaw przez odpowiedniego sekretarza Rzeszy zamiast kanclerza.²⁰² Praca Jellinka pokazuje, że autor w ostatnich latach swojej naukowej aktywności oddalił się od prawnopaństwowego pozytywizmu w jego klasycznej postaci.²⁰³ Jego monografia – zdaniem M. Webera – dała „początek *naukowemu* [kursywa w oryginale – J. K.] rozważaniu polityki jako nauki”.²⁰⁴

Wyrazem uznania wobec naukowych zasług Jellinka były prestiżowe stanowiska akademickie. W 1896 i 1903 r. pełnił funkcję dziekana wydziału prawa. W 1907 r. został wybrany na prorektora Uniwersytetu Karola Rup-

¹⁹⁷ G. Jellinek, *Verfassungänderung und Verfassungswandlung. Eine staatsrechtlich-politische Abhandlung*, Berlin 1906.

¹⁹⁸ Świadczyć o tym może także propozycja Jellinka z 1906 r., aby wprowadzić do programu studiów na wydziale prawa w Heidelbergu wykłady: „nauka o parlamencie”, „nauka o rządzie” oraz „polityczne prawo głosowania a prawo wyborcze”. Poza tym nadal wykładał „ogólną naukę o państwie” i „politykę nowoczesnego państwa”. Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 322.

¹⁹⁹ G. Jellinek, *Eine Naturlehre des Staates*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 2, s. 320.

²⁰⁰ Tezę Jellinka potwierdzają współcześni uczeni, którzy nazywają czasy cesarskich Niemiec dla nauki polityki „fazą upadku”. Por. G. Hübing, *Staatstheorie und Politik als Wissenschaft im Kaiserreich: Georg Jellinek, Otto Hintze, Max Weber*, [w:] *Politik, Philosophie, Praxis. Księga dedykowana Wilhelmowi Hennisowi w 65. rocznicę urodzin*, red. H. Meier, Stuttgart 1988, s. 144.

²⁰¹ G. Jellinek, *Verfassungänderung und...*, s. 31.

²⁰² *Ibidem*, s. 24–25.

²⁰³ Jak sam pisał: „Politykę należy pod względem celów i metody całkowicie oddzielić od społecznej nauki o państwie i nauki prawa państwowego” – idem, *Allgemeine Staatslehre*, s. 15.

²⁰⁴ List M. Webera do G. Jellinka z 27 sierpnia 1906 r., [w:] *Max Weber Gesamtausgabe*, Bd. II/5 – *Briefe 1906–1908*, red. M. R. Lepsius, W. J. Mommsen, Tübingen 1990, s. 149. Praktycznym wyrazem zainteresowania Georga Jellinka polityką były prace nad utworzeniem przy współpracy z *New Yorker Carnegie-Stiftung* niemiecko-amerykańskiego instytutu naukowego lub szkoły wyższej polityki międzynarodowej pod przewodnictwem profesora z Heidelbergu. Przedwczesna śmierć autora *Allgemeine Staatslehre* spowodowała, że projektowany instytut naukowy nie powstał. Por. K. Kempter, *Die Jellineks...*, s. 323–324.

rechta.²⁰⁵ Autor był jednym z pierwszych Żydów bez chrztu²⁰⁶, którzy doszli do tak eksponowanych stanowisk uniwersyteckich w okresie wilhelmińskim.²⁰⁷ W lipcu 1907 r. w Marburgu jako reprezentant uczelni heidelberskiej został nominowany na przewodniczącego konferencji rektorów.²⁰⁸ Międzynarodowej sławy G. Jellinka dowodzi mianowanie go na rzeczywistego członka Reale Accademia delle Scienze w Turynie²⁰⁹, czy też tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu w Princeton.²¹⁰ Okazuje się, że również w Polsce jego prace były znane i cenione. Stanisław Posner pisał o Jellinku w sposób następujący: „Jeden z najznakomitszych przedstawicieli prawa publicznego współczesnych Niemiec, umysł na wskroś oryginalny, pełen pomysłów, z gruntu reformujących prastarą umiejętność, której zagony uprawia od lat wielu”.²¹¹ Jeszcze za życia autora, w *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej* (Warszawa 1903) możemy przeczytać: „Znakomity prawnik niemiecki współczesny [...]. W dziedzinie prawa, w szczególności prawa publicznego [...] położył wybitne, historyczne po prostu zasługi!”.²¹² Do 1911 r. ukazały się polskie przekłady dwóch prac profesora z Heidelbergu.²¹³

W 1909 r. zaczynają się poważne problemy Jellinka ze zdrowiem. Profesor doznał udaru mózgu. Po roku rehabilitacji powrócił jednak do swoich obowiązków akademickich. Istotnym faktem w biografii Georga Jellinka z ostatnich miesięcy jego życia było przyjęcie 30 marca 1910 r. sakramentu chrztu i wstąpienie z żoną do kościoła ewangelicko-augsburskiego.²¹⁴ Kolej-

²⁰⁵ Jellinek był prorektorem, bowiem honorowo tytuł rektora do 1918 r. należał do Wielkiego Księcia Badenii.

²⁰⁶ Georg Jellinek jeszcze w Wiedniu nie czuł się blisko związany z religią mojżeszową, jednak nie wystąpił z gminy żydowskiej głównie ze względu na ojca – rabina. Dopiero w 1892 r. odszedł z synagogi, nie przystępując na razie do innej wspólnoty wyznaniowej. Jellinek traktował religię przede wszystkim jako obiekt badania naukowego, fenomen natury historycznej i społecznej. Dzieci Jellinka zostały jednak ochrzczone w kościele protestanckim. Por. P. Honigsheim, *Georg Jellinek. Ein Wort zum...*, s. 395.

²⁰⁷ Podobne stanowisko piastował H. Rosin we Freiburgu w 1903 r. Por. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 378.

²⁰⁸ Por. R. Riese, *Die Hochschule auf dem Weg zum wissenschaftlichen Großbetrieb. Die Universität Heidelberg und das badische Hochschulwesen 1860–1914*, Stuttgart 1977, s. 330. Por. także: G. Jellinek, *Ansprache des Vorsitzenden der deutschen Rektorenkonferenz an die Marburger Studentenschaft am 31. Juli 1907*, [w:] *Ausgewählte Schriften...*, Bd. 1, s. 353–354.

²⁰⁹ Por. K. Kempfer, *Die Jellineks...*, s. 379.

²¹⁰ Por. *Leksykon myślicieli politycznych i prawnych*, red. M. Maciejewski, E. Kundera, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2004, s. 156–157 oraz H. Hof, *Georg Jellinek (1851–1911)*, [w:] *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten*, red. G. Kleinheyder, J. Schröder, Heidelberg 1989, s. 141.

²¹¹ S. Posner, *Od tłumacza*, [w:] J. Jellinek, *Prawo mniejszości*, tłum. S. Posner, A. Świętochowski (przedmowa), Warszawa 1901, s. 45.

²¹² S. P. – z moich badań wynika, że chodzi o Stanisława Posnera. Hasło: *Jellinek Jerzy*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna*, t. XXXI–XXXII, Warszawa (Drukarnia Aleksandra Tadeusza Jezierskiego) 1903, s. 838.

²¹³ Były to: *Prawo mniejszości* (Warszawa 1901) i *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela* (Warszawa 1905).

²¹⁴ Nie są do końca znane bezpośrednie przyczyny podjęcia przez Jellinka decyzji o chrzcie.

ny atak apopleksji w dniu 12 stycznia 1911 r. okazał się dla profesora śmiertelny.²¹⁵

Strata wielkiego uczonego była w Heidelbergu – jak pisał Gustav Radbruch – „opłakiwana powszechnie i godziwie”.²¹⁶ Odszedł jeden „z najuczciwszych i najwolniejszych umysłów Niemiec współczesnych”.²¹⁷ Trzy dni później urnę z prochami profesora, w obecności ewangelickiego kaznodziei, złożono na cmentarzu w Heidelbergu.²¹⁸ Nagrobek Jellinka nie ma żadnych symboli religijnych.²¹⁹

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel besteht aus drei Hauptteilen, die auf Grund des chronologischen Kriteriums befürwortet wurden. Es sind: „Österreichische Periode“ „Universität zu Basel“, „Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg“. Den Inhalt des Artikels bilden sowohl biographische als auch bibliographische Überlegungen.

Der erste Aspekt umfasst v. a. Familienbeschreibung und Gelehrtenwirbel, wo der Autor seine Meinung bildete und wo er sich intellektuell entwickelte. Der Autor schreibt über den Einfluss von manchen Personen (wie z. B. Adolf Jellinek, Georg Meyer und Wilhelm Windelband) auf wissenschaftliche und politische Standpunkte von Georg Jellinek.

Fakt ten mógł być związany z problemami autora ze zdrowiem. Tę hipotezę wydaje się potwierdzać wypowiedź bliskiego ucznia Jellinka, w której czytamy, że rektor przyjął sakrament chrztu: „[...] bez rozgłosu i zupełnie późno, [...], aby mógł być pochowany ze swoją rodziną” – P. Honigsheim, *Georg Jellinek...*, s. 394.

²¹⁵ Istnieją pewne niejasności dotyczące śmierci uczonego. Zgodnie z ogłoszeniem prorektora Uniwersytetu Karola Ruprechta w Heidelbergu Schuberta, śmierć Jellinka była spowodowana atakiem serca. W archiwum biblioteki uniwersyteckiej w Heidelbergu znajduje się klepsydra o następującej treści: „Wir machen die betäubende Anzeige, dass Herr Geheimer Hofrat Professor Dr. Georg Jellinek heute Nacht 11 Uhr an einem Herzschlag verschieden ist. Die Bestattung findet am Sonntag, den 15. Januar, nachmittags 3 Uhr von der Friedhofkapelle aus statt. Anzug: Rock, schwarze Binde und Handschuhe” (Von Schubert Prorektor), Universität Heidelberg (Akademisches Direktorium), Anzeige, Heidelberg, den 13. Januar 1911, [w:] *Heidelbergensia*, Bd. 16, 1911–1916, *Handschriften*, Ruprechts-Karls-Universität Heidelberg, Universitätsbibliothek.

²¹⁶ Cyt. za: K. Kempfer, *Die Jellinks...*, s. 381.

²¹⁷ S. Posner, *Pisma zbiorowe Jerzego Jellinka*, „Gazeta Sądowa Warszawska” z 2 grudnia 1911, nr 48, s. 732.

²¹⁸ Por. *Das Akademische Direktorium: von Schubert, Program der Trauer=Feier für den verstorbenen Herrn Geheimen Hofrat Professor Dr. Georg Jellinek, Heidelberg, den 13. Januar 1911*, [w:] *Heidelbergensia*, Bd. 16, 1911–1916, *Handschriften*, Ruprechts-Karls-Universität Heidelberg, Universitätsbibliothek. Zgodnie z relacją Hansa Ehrenberga, mowy pogrzebowe wygłosili: prorektor prof. Schubert, z ramienia wydziału prawa prof. Schröder, Windelband, uczniowie i profesorowie z Fryburga, na końcu prof. Paul Laband. Por. List H. Ehrenberga do V. Ehrenberga z 20 stycznia 1911 r., [cyt. za:] Ch. Keller, *Victor Ehrenberg und Georg Jellinek. Briefwechsel...*, s. 442.

²¹⁹ Jest to znacznej wielkości głąz, gdzie również zostały złożone prochy żony Georga Jellinka (Camilla Jellinek 1860–1940) i wnuczki, która była córką prof. Waltera Jellinka (Barbara Jellinek 1917–1997). W pobliżu miejsca pochówku autora, na nagrobkach można odczytać tak wybitne nazwiska jak: J. C. Bluntschli, K. T. Welcker czy K. Fischer.

Der bibliographische Aspekt wurde zu den wichtigsten – nach der Meinung des Verfassers – Arbeiten Jellineks verengt. Im Artikel wurde eine kurze Untersuchung der wichtigsten Werke des Schöpfers gemacht. Es wurde auch die wissenschaftlichen Interessen von Jellinek und deren Evolution vorgestellt. Der Autor hebt die große Bedeutung der jellinekschen Thesen für die gegenwärtige Staats- und Rechtstheorie hervor, und richtet die Aufmerksamkeit darauf, dass in einigen Massen diese ebenfalls heutzutage aktuell sind. Zur Sprache gebracht wurde im Artikel auch das Problem des Einflusses und der Bedeutung Jellineks für die polnische Staats- und Rechtstheorie.

Der Verfasser betont, dass manche Übersetzungen von Jellineks Arbeiten in der polnischen Sprache schon dann gemacht wurden, als er noch am Leben war. („Das Recht der Minoritäten“ – ins polnische übersetzt in Warschau im Jahre 1901 und „Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte“ – ins polnische übersetzt in Warschau im Jahre 1905). Die polnische Übersetzung der „Allgemeinen Staatslehre“ erschien bereits 1921 und 1924.

Der Verfasser stellt im Artikel zwei Hauptthesen. Als erstes drei Hauptelemente der gesellschaftlich-politischen Natur, die auf Jellinek wirken könnten. Es sind: familiäre Umgebung der liberalen Bürger, antisemitische Diskrimination und der Sog. „Heidelberger Geist“. Zum zweiten, stellt der Autor fest, dass Jellinek nicht nur ein Jurist war, der sich mit der Staatslehre, mit dem Völker- oder Verwaltungsrecht beschäftigt, aber auch (und vermutlich vor allem) ein Rechtsphilosoph.

Die Inspiration zum Schreiben dieses Artikels war der Aufenthalt des Autors mit dem wissenschaftlichen Stipendium vom DAAD an der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg. Der Autor dieser Veröffentlichung möchte sich ganz herzlich bei dem Prof. Dr. Winfried Brugger (Lehrstuhl für Öffentliches Recht, Allgemeine Staatslehre und Rechtsphilosophie an der Universität Heidelberg) für seine wissenschaftliche Betreuung während des Aufenthaltes in Heidelberg bedanken und für bedeutungsvolle Hinweise, die er dem Autor während seiner wissenschaftlichen Forschung, im Stipendiumsrahmen, gegeben hat.